

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.4:37.017

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри педагогіки

І.М. Савицька

«   » 2023 р.

Р.В. Сопівник

«   » 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Спеціальність:

Освітньо-професійна програма:

Орієнтація освітньої програми:

01 «Освітні, педагогічні науки»

«Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми

Керівник магістерської роботи

Виконав:

Л. М. Чередник

О. В. Сирожко

Є. О. Волоха

Київ-2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н., доцент

Р.В. Сопівник

« 20 »

2022 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

студенту

1. Тема магістерської роботи: «Формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді в умовах університетської освіти». Затверджена наказом ректора НУБіП України від 01.05.2023 за № 649 «С»

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 01.11.2023 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Визначити місце ціннісних орієнтацій студентської молоді як предмету наукових досліджень у полі вивчення різних наук

2. Уточнити зміст концептів «цінність», «цінності особистості», «ціннісні орієнтації», «ієрархія ціннісних орієнтацій».

3. З'ясувати роль вищої освіти як чинника формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій у студентів.

5. Визначити методику проведення експериментального дослідження проблеми формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, визначити діагностичний інструментарій.

6. Окреслити педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій у студентів в умовах університетської освіти.

7. Визначити зміст, форми та методи реалізації педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

8. Провести порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту, визначити ефективність практичної реалізації педагогічних умов.

Дата видачі завдання: 20.10.2022 р.

Керівник магістерської роботи

Завдання прийняв до виконання

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: *«Формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді в умовах університетської освіти».*

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (84 одиниці) та додатків (3). Загальний обсяг дорівнює 114 сторінок містить 16 таблиць, 15 рисунків, у тому числі діаграм.

Ключові слова: *ціннісні орієнтації, формування ціннісних орієнтацій, студентська молодь, університетська освіта.*

У першому розділі здійснено аналіз теоретичних засад проблеми формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетського середовища. З'ясовано, що трансформування освітнього простору у сучасній Україні вимагає від нинішніх здобувачів освіти – майбутніх фахівців – розвитку професійно важливих якостей, що сприятимуть усвідомленню сенсів власного життя та діяльності. Ціннісні орієнтації визначаються через психологічні поняття усталованості, спрямованості, особистісного сенсу та відображають внутрішню структуру ставлення особистості до різних цінностей суспільного виміру. Формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді є однією з найбільш актуальних проблем освіти. Заклади вищої освіти є однією з найбільш значущих сфер навчально-професійної діяльності молоді та мають потужний потенціал в області формування ціннісного світу студентства.

Система ціннісних орієнтацій є складною багаторівневою та динамічною структурою, яка відображає зміст спрямованості особистості та впливає на життєвий і професійний шлях майбутнього фахівця.

З'ясовано роль освіти як одного з домінуючих чинників формування загальнолюдських і громадянських цінностей особистості; розглянуто проблему формування ціннісних орієнтацій студентства як як компонента освітнього процесу закладів вищої освіти.

У другому розділі визначено критерії, показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій у студентській молоді, підбрано діагностичний інструментарій для обстеження респондентів на предмет сформованості у них досліджуваної характеристики та проведено констатувальний етап експерименту.

У третьому розділі було визначено педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетської освіти, визначення змісту, форми і методи реалізації цих умов (формувальний етап експерименту), та також проведено контрольне діагностичне обстеження респондентів контрольної та експериментальної груп на предмет сформованості у них досліджуваної якості на кінцевому етапі експерименту.

НУБІП України

НУБІП України

Список публікацій, де розміщено основні результати дослідження:

1. Волоха С. Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді як педагогічна проблема. *Збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Психолого-педагогічні читання імені професора Євгена Петухова (до 105-річчя становлення кафедри)*. Херсон-Івано-Франківськ, 2023.

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ	12
1.1. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет наукових досліджень.....	12
1.2. Аналіз термінологічного поля дослідження.....	20
1.3. Вища освіта як чинник формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.....	30
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ	40
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій у студентів.....	40
2.2. Організація, методика та результати проведення констатувального етапу експерименту.....	50
Висновки до розділу 2.....	65
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ	67
3.1. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді в умовах університетської освіти.....	67
3.2. Зміст, форми та методи реалізації педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів.....	74
3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	84
Висновки до розділу 3.....	95
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100
ДОДАТКИ	

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НУБІП України

ЗВО – заклад вищої освіти

ОПП – освітньо-професійна програма

КГ - контрольна група

НУБІП України

ЕГ – експериментальна група

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність теми дослідження. Процес підготовки фахівців у сучасних закладах вищої освіти актуалізує проблему формування у студентської молоді ціннісних орієнтацій. Формування та розвиток особистості майбутнього фахівця здійснюється на основі системи цінностей (освіта, виховання, духовні, інтелектуальні, моральні, естетичні цінності), які проявляються в ціннісних орієнтаціях.

НУБІП України

Від рівня сформованості ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця залежать не тільки духовно-моральні якості особистості, але і його професійна культура, рівень професійної компетентності, рівень загребуваності та реалізації у соціумі. Серйозної уваги потребують серед інших і фахівці аграрного профілю, бо на сьогодні спеціалісти з вищою освітою виступають трансляторами загальнолюдської культури, високих духовних ідеалів, зразком для втілення моральних норм життя людей.

НУБІП України

Спрямовання системи освіти на втілення в життя національної ідеї, формування у молоді моральної життєвої мотивації, активної громадянської позиції загострюють проблему підготовки у закладах вищої освіти компетентних фахівців із сформованою системою цінностей. Ці положення задекларовано в Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепції виховання студентської молоді (2009), Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018), Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016) та інших документах.

НУБІП України

Проблема ціннісних орієнтацій займає чільне місце в сучасних наукових дослідженнях – педагогічних, психологічних, філософських, соціологічних.

НУБІП України

Увага дослідників акцентована, перш за все, до вивчення природи людини, яка проявляється в світоглядній культурі, духовно-моральних та естетичних ідеалах, красі вчинків, толерантності, культурі спілкування, дбайливому ставленні до навколишнього середовища тощо.

НУБІП України

Різні аспекти дослідження (філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні) ціннісних орієнтацій представлені в роботах науковців

В. Анненкова, В. Волкової, О. Гданської, Г. Єскіної, Н. Іванцева, Т. Кадикової, С. Лапаєнко, Н. Максимчука, О. Набоки, Л. Романюк, Н. Сінкевича, О. Целякова С. Шандрука, Г. Шевченко, М. Шевчука.

Ціннісні орієнтації всебічно досліджуються вітчизняними науковцями:

І. Бехом, Т. Бутківською, О. Вишневським, Л. Крицькою, С. Максименком, Ю. Пелехом, В. Струманським, О. Сухомлинською, О. Турянською, В. Тюріною. Осторонь порушеної проблеми не стоять і зарубіжні науковці:

Дж. Гуддал, Дж. Нале, Л. Ронн Хаббард, П. Уайт та інші.

Проблема формування ціннісних орієнтацій перебувала у полі досліджень, присвячених психолого-педагогічним основам професійного розвитку особистості: О. Глузман, М. Євтух, В. Луговий, Л. Нечипоренко, С. Сисоєва та інші.

Наукова зацікавленість цією проблемою цілком обґрунтована. Виявлення та розвиток системи ціннісних орієнтирів, духовного світу сучасного студентства має важливе значення у розвитку гуманітарних наук, освітньої діяльності: адже без духовності людське життя не може існувати [73,

4].

Зважаючи на актуальність проблеми та враховуючи об'єктивну потребу сучасної вищої аграрної освіти у підготовці не тільки компетентних професіоналів, але й яскравих особистостей з установленими ціннісними орієнтаціями, спроможних не тільки демонструвати високоморальну поведінку, але відроджувати культурні, національні традиції у суспільстві, формувати світогляд сучасної людини XXI століття, нами обрана тема дослідження – «Формування ціннісних орієнтацій у студентській молоді в умовах університетської освіти».

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій у студентській молоді в умовах університетської освіти.

Відповідно до поставленої мети було сформовано завдання магістерського дослідження:

1. Визначити місце ціннісних орієнтацій студентської молоді як предмету наукових досліджень у полі вивчення різних наук.

2. Уточнити зміст концептів «цінність», «цінності особистості», «ціннісні орієнтації», «ієрархія ціннісних орієнтацій»

3. З'ясувати роль вищої освіти як чинника формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій у студентів.

5. Визначити методiku проведення експериментального дослідження проблеми формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, визначити діагностичний інструментарій.

6. Окреслити педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій у студентів в умовах університетської освіти.

7. Визначити зміст, форми та методи реалізації педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

8. Провести порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту, визначити ефективність практичної реалізації педагогічних умов.

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді в умовах університетської освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді в умовах університетської освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації окреслених вище завдань дослідження були використані такі методи: теоретичні – порівняльний аналіз дисертаційних досліджень, психолого-педагогічної, методичної літератури, Інтернет-ресурсів, досвіду роботи закладів освіти для визначення стану дослідженості проблеми; системно-аналітичний – для узагальнення наукових підходів щодо визначення сутності ключових понять

дослідження; порівняльно-змістовий, що дав змогу здійснити порівняльний аналіз, систематизувати й узагальнити перспективний педагогічний досвід для проведення діагностики рівня сформованості ціннісних орієнтацій у студентів; аналізу та синтезу – для з'ясування співвідношення категорій «цінності», «ціннісні орієнтації», «формування ціннісних орієнтацій»; логічний – з метою визначення структури досліджуваного явища, виявлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між його компонентами; емпіричні – педагогічне спостереження, опитування (анкетування, бесіди), тестування – для вивчення позитивного досвіду формування ціннісних орієнтацій, з'ясування рівня їх сформованості у студентів; констатувальний і формувальний педагогічні експерименти, які дали змогу перевірити ефективність педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій у студентів; статистичні – методи обробки отриманих експериментальних даних; порівняльний аналіз результатів експерименту; графічні методи були використані для візуалізації отриманих даних і відтворення їх у графічному вигляді та таблицях.

Новизна отриманих результатів дослідження полягає у наступному:

1. Визначено педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді в умовах університетської освіти.
2. Визначено структурні компоненти, охарактеризовано критерії, відповідні показники та рівні (низький, середній, високий) сформованості ціннісних орієнтацій у студентської молоді.
3. Уточнено суть понять «цінності», «ціннісні орієнтації».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що: апробовано та експериментально перевірено ефективність впровадження педагогічних умов (змісту, форм та методів) з формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетської освіти.

Структура та обсяг магістерської роботи.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (84 найменування, у тому числі іноземними мовами), 3 додатки.

Робота містить таблиці (16) та 15 рисунків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 114 сторінок.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ

1.1. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет наукових досліджень

Такі концепти як «цінності» та «ціннісні орієнтації» вже досить тривалий час є предметом наукового міждисциплінарного інтересу соціологів, психологів та політологів. Соціологи в основному трактували цінності як соціальну настанову, так звану детермінанту поведінки індивіда. Психологи здебільшого фокусувалися на механізмах формування та маніфестації цінностей. Політологи більше аналізували наслідки прояву тих чи інших цінностей та ціннісних орієнтацій на суспільно-політичну ситуацію в країні, а також на основі даного аналізу здійснювали прогнозування політичних процесів.

Окрім того в прикладній площині цінності та ціннісні орієнтації суспільства враховуються фахівцями практиками при застосуванні політичних технологій у різних сферах життя суспільства. Класифікацією цінностей, їх групуванням та структуризацією займалися такі вчені як Мітон Рокич, Шалом Шварц. Вплив ціннісних орієнтацій на становлення індивіда та суспільні процеси вивчали Ральф Дарендорф, Рональд Інріхарт, Іван Зазюн, Юрій Шайгородський тощо.

Наявність усталених загальнолюдських цінностей характеризує зрілість суспільства: вони часто є узагальненим показником особистісного розвитку.

Проблема цінностей перебувала у полі зору ще античних учених. Наприклад, Сократ уважав, що найвище благо для людини – це досягнення щастя, а головними моральними цінностями є мудрість, справедливість, помірність і мужність [51, с. 26]. На думку Аристотеля, існують «ціновані» («божественні») блага (розум, душа), схвалені блага (оцінені, які викликають похвалу) та «блага-можливості» (влада, гроші, сила) [3, с. 300-307]. У працях

Конфуція, як філософії Сходу, висвітлено механізм внутрішнього прийняття етичних цінностей: це «жень» (гуманність), як послання любові до людей і благопристойності (певних норм поведінки, які схвалювались суспільством) [51].

У сьогоденні дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій набули нових горизонтів. Особливий інтерес становить їх вивчення в студентській молоді як однієї з найчисельніших груп суспільства, яка характеризується не лише великим різноманіттям світоглядних позицій, мотивів поведінки, рис характеру тощо, а й помітною динамікою їх зміни. Саме у формуванні особистості студентів цінності та ціннісні орієнтації відіграють особливу роль, так як є одним із основних чинників процесу формування і становлення майбутнього фахівця.

Питання формування становлення та вияву ціннісних орієнтацій у молоді, здобувачів фахової передвищої та вищої освіти, розглядають у своїх наукових працях О. Блискун, Ю. Боханкова, В. Боченок, В. Вакуленко, І. Галян, Н. Гарькавець, Є. Зеленов, Т. Лисенко, Г. Ложкин, У. Михайлишин, В. Москаленко, Л. Пілецька, Е. Помиткін, В. Осьодло та ін.

Студентство як соціальна група має досить нестійку структуру та функції і є «фокус-групою майбутнього соціуму загалом». Інтенсивний складник структури студентства пов'язаний з розмахом його потреб, амбіцій, намірів, здібностей і матеріальних, культурних, духовних, політичних та раціональних запитів, а екстенсивний елемент цієї структури корелює з попитом на студентство з боку суспільства [18].

Чітко вибудована система ціннісних орієнтацій особистості особливого значення набуває у студентському віці. На думку дослідника Є. Головахи, «плануючи майбутнє, намічаючи конкретні події - плани і цілі, людина виходить, насамперед, з певної ієрархії цінностей, представленої в її свідомості» [20, с. 67]. Несформованість уявлень людини про майбутнє - результат неузгодженості ціннісних орієнтацій, коли людина не може здійснити вибір найбільш значущих сфер життєдіяльності [20, с. 70]. Коли

рівні за значимістю цінності конкурують у свідомості людини, виникає ситуація невизначеності життєвого вибору, людині важко визначити першочергові напрями діяльності.

Дослідники вважають, що найважливішою передумовою успішної самореалізації людини в майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно узгоджених життєвих цілей і планів.

Уявлення про порівняно віддалені у майбутньому професійній, сімейній та інших сферах життєдіяльності формуються в особистості вже у 14-15 років.

Студентська молодь виявляє реалістичність у життєвих домаганнях, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю і сім'єю. Однак у сфері освіти, соціального просування і матеріального споживання їхні домагання є менш реалістичними. Більш високий рівень домагань в цих сферах не завжди підкріплюється відповідними професійними спрямуваннями.

Студентство визначається як особлива соціальна група, що характеризується спеціально організованим, просторово і тимчасово структурованими буттям, умовами праці, побуту і дозвілля, соціальною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій. За Е. Еріксоном,

перебування у закладі вищої освіти є «законодавчо закріпленою відстрочкою» у прийнятті людиною ролі дорослого, яку він у контексті формування ціннісної системи називає «психосоціальним мораторієм». Однак, на думку більшості авторів, саме період навчання вважається для людини найбільш важливим у плані того, що відбувається в цей час професійного та особистісного самовизначення, становлення її як особистості [26, с. 45].

Суспільство постійно висуває до молодих фахівців нові вимоги, закликаючи до відродження та розвитку національної культури, національної освіти, метою яких є формування гідного представника культури своєї країни.

Виховання професіонала – це не тільки озброєння його системою спеціалізованих знань, технологій, а й долучення до цінностей, ідеалів вітчизняної культури. Значиму роль при вибудовуванні системи ціннісних

орієнтації *грас викладач*, який зобов'язаний бути носієм і транслятором справи гуманістичних, конструктивних цінностей і зразком ціннісно-сформованої особистості.

Концепти «цінності» та «ціннісні орієнтації» вже досить тривалий час є предметом наукового міждисциплінарного інтересу соціологів, психологів та політологів. Соціологи в основному трактували цінності як соціальну настанову, так звану детермінанту поведінки індивіда. Психологи здебільшого фокусувалися на механізмах формування та маніфестації цінностей.

Політологи більше аналізували наслідки прояву тих чи інших цінностей та ціннісних орієнтацій на суспільно-політичну ситуацію в країні, а також на основі даного аналізу здійснювали прогнозування політичних процесів. Окрім того, в прикладній площині, цінності та ціннісні орієнтації суспільства враховуються фахівцями-практиками при застосуванні політичних технологій у різних сферах життя суспільства (табл. 1).

Таблиця 1
Дослідження ціннісних орієнтацій у форматі міждисциплінарної методології

Галузь наукового пізнання	Контекст трактування концепту «ціннісні орієнтації»
Соціологія	<ul style="list-style-type: none"> - дослідження цінностей у площині соціокультурної реальності (П. Сорокін); - дослідження цінностей у межах соціології цінностей (В. Бакіров, Н. Костенко, А. Ручка); - дослідження цінностей у контексті «ціннісної зміни» (А. Вардомацький, В. Гарилюк, А. Ручка, Н. Трикоз); - дослідження цінностей у контексті моделей ціннісної зміни (Р. Інглгарт, Е. Ноель-Нойман, Г. Клагес)
Культурологія	<ul style="list-style-type: none"> - дослідження цінностей у межах соціокультурної діяльності (А. Соколов, Т. Спіріна, А. Флієр) та соціокультурного простору (Б. Мосальов, В. Степанов); - трактування ціннісних моделей як «семантичних конгломератів» (К. Алексейчук)
Психологія	<ul style="list-style-type: none"> - Дослідження цінностей у форматі відомих психологічних теорій: - культурно-історичної теорії (Л. Віготський),

<p>НУБІП України</p>	<p>смісловій концепції (Д. Леонт'єв); аксіологічної психології особистості (З. Карпенко, Є. Карпенко, В. Мицьке, Г. Радчук); дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій (М. Рокич); культурних ціннісних орієнтацій (Ш. Шварц).</p>
<p>Педагогіка</p> <p>НУБІП України</p>	<p>- дослідження цінностей у межах педагогічної аксіології (І. Бех, Т. Калужна, В. Крижко, В. Сластьонін, Н. Ткачова, Г. Чижакова); - у форматі аксіопедагогіки (Ю. Пелех); - у контексті концепції особистісно зорієнтованого виховання (І. Бех).</p>

Аналізуючи поняття «ціннісні орієнтації», ми не можемо не звернути увагу на той факт, що на сьогодні у світовому просторі взагалі та українському суспільстві зокрема відбувається складний масштабний процес переоцінки цінностей, який у історичному поступі пояснюється трансформаційними змінами суспільної свідомості, зумовленими повномасштабним вторгненням росії в Україну.

Аналізуючи довгий хід історії, можемо констатувати, що цінності змінювалися з часом, намагаючись відповідати запитам та тенденціям конкретних реалій життя. Починаючи з другої половини двадцятого сторіччя, західне суспільство загалом пропагує наративи миру, толерантності, полікультурності та ненасильницької взаємодії. «Жорстокість засуджується, людське життя вважається найвищою цінністю, війна – найбільшим злом.

Саме така риторика присутня у політичному та культурному дискурсі Заходу протягом останніх сімдесяти років» [46]. Саме такі цінності формуються у процесі дошкільної та шкільної освіти, декларуються у ЗМІ та з трибун політиків.

Саме на цих цінностях виховувалося та формувалося українське суспільство, починаючи з 1991 року. Але, починаючи з 2014 року, а з 2022 року у ще більшій мірі, українське суспільство має справу з тими викликами, котрі, окрім всього іншого, поставили під сумнів існуючі суспільні цінності, тим самим створивши внутрішній дисонанс та створивши потребу у радикальному

переосмисленні існуючої риторики. Адже, якщо життя є найвищою цінністю, то як вбивати ворога? А якщо не вбивати ворога, як зберегти своє життя та здоров'я та життя своїх рідних? Як корелювати толерантність до всіх та нетерпимість до росіян? Як говорити про культурне різноманіття при цьому засуджуючи та виключаючи усю культурну спадщину Росії так, щоб не викликати внутрішній когнітивний дисонанс в суспільстві? Саме військова агресія Росії проти України змушує нас переосмислити систему існуючих цінностей. Виникає питання, як саме та які саме цінності формувати у суспільстві задля забезпечення його ефективного функціонування в умовах військової агресії з одного боку, та євроінтеграційних прагнень з іншого[46].

Аналізуючи зміну ціннісних орієнтацій українського суспільства, звернулися до результатів світового дослідження цінностей (World Value Survey) за 2020 рік [84].

В аналітичному звіті по Україні у секції «політична культура та політичні режими, подаються наступні цифри (табл.2).

Таблиця 2

Результати світового дослідження цінностей[84, с.11]

Критерій	2011 р.	2020 р.
Оцінка політичних систем	Демократична політична система, з оцінками «дуже хороша/хороша форма правління» 85,3%	Демократична політична система 81,9 %
Ідея «сильного лідера»	71,3 %	67,9%
Політична система, у якій приймають рішення фахівці, а не уряд	64,6%	46,2%
Підтримка військового правління	12,7 %	21,9%
Показник важливості проживання у демократичній країні	78,3%	82 %

НУВІП УКРАЇНИ

З одного боку, ці цифри можуть викликати певне занепокоєння, адже бачимо загальну тенденцію до готовності відмовитися від демократичних, пацифістських цінностей та все зростаючій готовності до військового правління. Але бажання жити у демократичній країні у суспільстві укріпилося.

НУВІП УКРАЇНИ

На нашу думку, це свідчить про те, що українське суспільство не змінило свою ціннісну парадигму та не відмовилося від ідей демократії, альтруїзму, добробуту та загального пацифістського дискурсу.

НУВІП УКРАЇНИ

Найбільш вірогідно, тут має місце явище, описане Рональдом Інглхартом (до речі, власне засновником World Value Survey), що впродовж усієї історії виживання було пріоритетом для людства, і, коли перед людством постають подібні виклики, актуалізувалися такі цінності як групова солідарність, традиціоналізм, відмова від «інакшості» та готовність підкорятися сильним лідерам [84, с.77].

НУВІП УКРАЇНИ

Таким чином, поставши перед фактом незіровокованої агресії з боку російської федерації та відчувши безпосередню загрозу власному виживанню, українська нація дещо реструктурувала ієрархію власних цінностей, при цьому не відмовившись від попередньо сформованих пацифістських

НУВІП УКРАЇНИ

цінностей.

Описана реструктуризація є реактивним явищем, яке не має довготривалого вкорінення в систему цінностей українського суспільства.

НУВІП УКРАЇНИ

Згуртовані спільною загрозою фізичному виживанню, кожен окремо взятий індивід реагує на дану загрозу індивідуально (знову ж таки, у той спосіб, який найбільше відповідає його чи її індивідуальній ієрархії цінностей), а отже і відіграє свою окрему роль у спільній роботі, направленій на збереження держави та нації.

НУВІП УКРАЇНИ

Частина населення готова взяти зброю до рук та фізично взаємодіяти з агресором; можемо припустити, що для цієї групи населення вищими у ієрархії є цінності влади, самоствердження. Інша – зосередилася на тилловій допомозі, гуманітарній підтримці, забезпеченні добробуту як вимушених

ВПО, так і армії та місцевого населення; для цих людей переважуючою є самотрансцендентність.

Так саме можемо провести аналіз відповідно до індивідуальної ієрархії термінальних та інструментальних цінностей. Саме інструментальні цінності, будучи більш сталими, визначають форму участі та індивідуальні способи реагування на виклик. Сам же виклик (у випадку України - збройна агресія) спричинив тимчасову зміну у ієрархії термінальних цінностей, зокрема виходом на передній план національної безпеки. Саме на питанні національної

безпеки, на нашу думку, сьогодні слід фокусувати увагу під час формування цінностей та ціннісних орієнтацій суспільства. При цьому, потрібно постійно акцентувати увагу на тимчасовості даного пріоритету та на тому, що саме демократичні, пацифістські та альтруїстичні цінності є життєздатними у довгостроковій перспективі, а також такими, що є характерними для українського суспільства.

Ціннісна система минулого століття розпадається, суперечливо, свідомо та планомірно формується нова, де цінності і ціннісні орієнтації є критеріями регулювання становища молоді в суспільстві та історії розвитку України й забезпечить створення умов для формування у студентської молоді активної

громадянської позиції та відповідальності за долю України. Критичності мислення, загальнокультурної компетентності.

Упродовж останніх десятиліть активізувалося вивчення концептуальних засад формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. Зміни у ціннісних орієнтаціях молоді вимагають перегляду всієї системи освітньої роботи у закладах вищої освіти, інноваційних підходів до впровадження нових форм і методів роботи із студентською молоддю.

Цілком очевидно є необхідність створити таку систему цінностей, яка стала б орієнтиром у вихованні молодого покоління. Важливим критерієм в цій системі є духовність людини, а саме: втілення в її світоглядних орієнтаціях еподей, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість

особистісних потреб і зумовлює її провідний життєвий вибір, свідоме сприйняття гуманістичного шансу мети людської життєдіяльності.

За таких умов постає завдання свідомого вибору та усвідомлення нових патріотичних та демократичних ціннісних орієнтацій, ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду молодими громадянами України, які будуть жити і працювати в незалежній європейській державі.

Таким чином, узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді є однією з найбільш актуальних проблем освіти. Заклади вищої освіти є однією з найбільш

значущих сфер навчально-професійної діяльності молоді та мають потужний потенціал в області формування ціннісного світу студентства. При цьому слід звернути особливу увагу на формування та розвиток згуртованості студентського колективу, взаєморозуміння студентів і викладачів; культурних

потреб студентів, національної та громадянської спрямованості особистості студента; потреби кожного студента у постійному самовдосконаленні; позитивної мотивації у студентів на здоровий спосіб життя, бажання займатися спортом, громадською, суспільно важливою діяльністю.

1.2. Аналіз термінологічного поля дослідження

Складність і поліфункціональність порушеної нами проблеми потребує аналізу та уточнення ключових понять дослідження, які складають його термінологічне поле.

Розглянемо зміст ключових понять дослідження: «цінності», «цінності особистості», «ціннісні орієнтації», «ієрархія ціннісних орієнтацій студентів», «формування ціннісних орієнтацій».

У педагогіці, як і у філософії, питання ціннісних орієнтацій особистості від самого початку посідає важливе місце. Перехід від розуміння цінностей як філософської категорії до психологічного тлумачення природи ціннісних

орієнтації зумовив появу багатьох напрямів і психологічних концепцій ціннісної проблематики [45, с. 113].

Наприклад, дослідник М. Рокік як представник першої групи поглядів вважав, що цінності – це абстрактні ідеї, які не пов'язані з відповідним об'єктом чи ситуацією. Він ділив цінності на два класи: термінальні (особистісні й соціальні) та інструментальні (цінності моралі й цінності компетентності) [82].

Науковець А. Павліченко переконаний, що найважливішими є термінальні цінності (цінності-цілі), котрі відображають довгострокову життєву перспективу людини, а інструментальні цінності (цінності-засоби) виступають у ролі переконань [52, с. 104].

Ціннісні орієнтації першої групи, на думку науковців (Д. Леонт'єв), мають асоціальну природу свого походження, а тому не можуть мати самостійної спонукальної сили.

Другу групу поглядів представляють науковці Е. Шпрагнер, С. Морріс та інші. У своїх напрацюваннях вони розглядають індивідуальні цінності як різновид або подобу соціальних установок (відносин) чи інтересів: так, Е. Шпрагнер стверджує, що склад душі людини не може бути зведений до суб'єктивних цінностей, душа людини і є об'єктивними цінностями [51].

Цінності другої групи дослідники характеризують відносною продуктивністю та направляючою функцією.

Представники третьої групи поглядів зближують цінності з поняттями потреби й мотиву, підкреслюючи їх реальну спонукальну силу (А. Маслоу, Ю. Жуков, Ф. Василюк), підтримуючи точку зору А. Маслоу, що цінностями певної особистості є цінності, які сприяють самоактуалізації особистості [41, с. 209]. Ціннісні орієнтації третьої групи є найбільш продуктивними і становлять у структурі мотивації абсолютне, незалежне від зовнішніх обставин [24, с. 28].

Зауважимо, що серед дослідників (як українських, так і американських) немає одностайної думки щодо визначення понять «цінність», «ціннісні орієнтації».

Погляди дослідників на сутність цінностей різняться (табл.3).

Таблиця 3.

Ім'я дослідника проблеми	Сутність трактування поняття «ціннісні орієнтації» «цінності»
І. Бех[6]	Цінності – ядро особистості. Особистісне зростання залежить від того, наскільки певна особистість поєднується із загальноприйнятою системою цінностей.
В. Білскі	«цінності» – це «поняття чи переконання, які мають відношення до бажаних станів і поведінки, наділені надситуативним характером, керують вибором, оцінкою поведінки та впорядковані в певній ієрархії»
А.Вінніченко[14]	Усвідомлені та прийняті конкретною особистістю загальні смисли її життя, основні констатуючі одиниці свідомості, які визначають головне та відносно постійне ставлення людини до основних сфер життя – до світу, до інших людей, до самої себе.
Г. Олпорт [49]	Для ціннісних орієнтацій підґрунтям виступає суспільна мораль, хоча окремі цінності (єрудиція, допитливість, уміння спілкуватись) не мають такої характеристики.
А. Павліченко[52]	Ціннісний орієнтир – будь-який об'єкт, який є життєво значимим для суб'єкта. У ролі цінностей можуть виступати й конкретні матеріальні блага.
С.Собкова [66]	Ціннісні орієнтації виникають у людини в процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний продукт її психічного розвитку, як відносно стійке і психічне, а отже, динамічне утворення, що піддається внутрішнім коливанням і змінам.
Л. Сокурянська[67]	Усвідомлені і неусвідомлені уявлення про бажане, що виявляються в ситуації вибору.
І. Сопівник [86]	Цінності особистості «є світоглядною орієнтацією людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу».
E. Anderson [77]	Головне благо, до якого послідовно прагнуть протягом усього життя; основний критерій вибору; головний стандарт поведінки.

M. Roakeach[82]

Переконання, що певні дії чи кінцеві блага, є більш привабливими з точки зору особистості чи соціуму у порівнянні із іншими діями чи благами. Визначив список з вісімнадцяти термінальних цінностей, які визначають бажані блага, ті цілі, які люди бажать досягнути в житті, і саме ці цінності можуть сильно відрізнятися в різних соціумах та різних культурах, а також змінюватися впродовж життя; та вісімнадцяти інструментальних цінностей, які визначають бажані поведінкові алгоритми, засоби досягнення цінностей

S. Schwartz [83]

Транс-ситуативні цілі, які виконують роль спрямовуючих принципів, якими керується особа або соціальна група. У ході проведеного крос-культурного аналізу у понад сорока суспільствах, Шварцом було виділено десять різних типів цінностей, кожна з яких характеризується своєю мотиваційною метою: гедонізм (hedonism), стимуляція (stimulation), самостійність (self-direction), універсалізм (universalism), доброта (benevolence), традиція (tradition), конформізм (conformity), безпека (security), влада (power) та досягнення (achievement).

Дослідник М. Рокич запропонував розрізняти два класи цінностей – термінальні (лат. terminalis – пограничний, кінцевий) та інструментальні (лат. instrumentalis – знаряддевий).

Термінальні цінності визначаються як переконання у тому, що якась кінцева мета індивідуального існування (наприклад, свобода, мудрість) з особистої і суспільної точок зору варта того, щоб до неї прагнути; мається на увазі бажане існування та кінцевий стан, цілі, які б людина хотіла досягти протягом свого життя; вони можуть відрізнятися між різними групами людей у різних культурах. *Інструментальні цінності* виступають як переконання у тому, що якийсь образ дій (наприклад, відповідальність, амбітність) є з особистої і суспільної точок зору кращим у будь-яких ситуаціях; мається на увазі переважні способи поведінки, засоби досягнення кінцевих цілей[82].

Отже, сутність зазначеного феномену науковцями трактується через такі категорії, як «значущість» (С. Рубінштейн); «соціальний статус», «соціальна роль» (Б. Ананьєв), «потреби, установки» (А. Здравомислов), «система

диспозиційних утворень» (В. Ядов); «стосунки», «взаємодія» (В. Мясищев); «переконання» (М. Рокич); «ідеал», «життєвий смисл» (Д. Леонтьєв). Отже, цінності у психологічному трактуванні пов'язані з діяльністю, поведінкою, потребами, мотивами, установками, стосунками, спілкуванням.

Таким чином, на підставі аналізу наукових напрацювань, формуємо власне трактування поняття «цінності», яким будемо послуговуватись у роботі: ми трактуємо цінності як важливу об'єднуючу ланку між суспільством, соціальним середовищем і особистістю, її внутрішнім світом.

У зв'язку з множинністю трактувань поняття «цінності особистості» в наукових доробках представлені різні класифікації цінностей [6, с. 126].

Зокрема, розмежовують такі види цінностей особистості.

– за суб'єктами-носіями ціннісних якостей – індивідуальні (особистісні), групові (колективні), загальнонародні (національні) та загальнолюдські цінності (І. Гавриш, І. Гіровська, Р. Трач, Г. Балл, Є. Зеленов, Е. Еріксон та інш.);

– за об'єктом засвоєння людських потреб – матеріальні, матеріальнодуховні (М. Боришевський та інш.);

– за метою засвоєння потреб – егоїстичні, альтруїстичні (Девід МакСлелланд, Чарльз Д. Спілбергер та інш.);

– за способом реалізації потреб – ситуативні, стійкі (С. Гусаківська);

– за сферами життєдіяльності – духовні та матеріальні, а також сімейні, професійні, патріотичні, релігійні тощо (Є. Панченко, І. Сіданіч та інш.);

– за функцією у діяльності людини – термінальні, інструментальні (М. Рокич);

– за змістом для здійснення діяльності – пізнавальні, предметноперетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.)

(М. Альохін);

– за ознакою значимості для носія цінностей – соціально значимі (соціальна повага, досягнення, суспільна активність) та духовноморально значимі (пізнавальні, етичні, естетичні) (Л. Романюк);

- за характером і способом вияву ціннісних якостей – цінності-ідеали, цінності-властивості речей та цінності-речі (М. Кісь);
- за результатом вияву – позитивні й негативні (М. Боришевський);
- за способом формування – природні та штучно створені (А. Маслоу).

Таким чином у межах філософсько-аксіологічного підходу цінності особистості визначаємо як *загальні ідеали, еталони, ключові орієнтири*. Вони не піддаються сумніву, функціонують як ідеальні критерії оцінки й орієнтації особистості. Водночас, життєві цінності є індикаторами розвиненої особистості, за допомогою яких її ідентифікують у житті соціуму.

Є доцільним акцентувати увагу на тому, що формування системи цінностей особистості відбувається у процесі її соціалізації. Неможливо розглядати студента окремо від соціуму (суспільства), алже розвивається він тільки в діалозі з навколишнім світом. У зв'язку з цим *система ціннісних орієнтацій студента є найважливішим компонентом в структурі соціалізації його особистості*.

Ціннісні орієнтації є особливими психологічними утвореннями, що становлять ієрархічну систему та існують у структурі особистості як її елементи. Поняття «ціннісні орієнтації» позначає суб'єктивне ставлення людини до деяких аспектів соціальної системи, характеризуючи один з полюсів ціннісного ставлення.

Ціннісні орієнтації – це передусім вибір або відкидання певних життєвих смислів та готовність чи неготовність поводитися відповідно до них. «Вони визначають загальну спрямованість інтересів та прагнень особистості, вибудовують ієрархію індивідуального вибору у будь-якій сфері, формують цільову й мотиваційну програму поведінки, детермінують рівень домагань та міру рішучості реалізації власного плану життя» [17, с. 31]. Ціннісні орієнтації виникають у людини в процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний продукт її психічного розвитку, як відносно стійке і психічне, а отже, динамічне утворення, що піддається внутрішнім коливанням і змінам [66, с. 99].

Система ціннісних орієнтацій як одне з центральних утворень особистості, що виражає її змістове ставлення до соціальної дійсності та спричиняє істотний вплив на всі сторони життєдіяльності, може розглядатися як психологічний чинник визначення особливостей становлення та здійснення особистістю свого стилю життя, зумовлюючи його індивідуалізованість [43].

Ціннісні орієнтації, як стверджується в посібнику «Соціальна психологія», – це спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші, спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ за їх особистісного значущістю [50, с.105].

Ціннісні орієнтації, за «Українським педагогічним словником», вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі в трудовому житті. Виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісної орієнтації [21, с.357].

У філософському словнику зазначено, що ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом людини, усією сукупністю її переживань. Вони відокремлюють значуще, істотне для даної людини від незначущого, неістотного [74].

Значних результатів у визначенні змісту поняття цінностей досягли українські учені-педагоги – І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, І. Зязюн, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська та інші, які значно розширили проблемне поле цінностей як соціального феномена та екстраполювали його у сферу педагогічної дійсності.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що до суспільних цінностей відносять: добро і зло; культурну спадщину минулого, яка виражається у предметах культурного і матеріального багатства сучасників; моральне добро і зло, інтегроване у вчинки людей; естетичні характеристики

природних і суспільних об'єктів і творів мистецтва. До цінностей свідомості відносять суєнільні установки й оцінки, імперативи і заборони, цілі й проекти, виражені у формі нормативних уявлень (про добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, про смисл історії й призначення людини, ідеали, норми і принципи дійства).

Ціннісні орієнтації розглядаються як один із компонентів, що входить до структури особистості.

Ціннісні орієнтації визначають: 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків; 3) цільові і мотиваційні програми; 4) рівень вподобань; 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості; 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [71, с. 227].

Таким чином, на основі аналізу напрацювань науковців, виводимо власне формулювання концепту «ціннісні орієнтації»: це складне комплексне утворення, яке є специфічною формою усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я» і характеризує взаємодію суспільного та індивідуального в особистості. Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань.

Найбільш поширеною класифікацією цінностей на філософському рівні вважається розподіл на релігійні, етичні, естетичні, логічні й економічні. У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності. Тут їх доцільно розділяти на цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі, цінності-засоби[42].

Для узагальнюючого аналізу цінностей, на думку О. Любовець, продуктивним підходом є їхня структуризація за предметом або змістом об'єктів, на які вони спрямовані. Відповідно до цього варто виділяти такі групи цінностей:

1) загальнолюдські (їх визначають ще як фундаментальні, базові, абсолютні) – життя, людина, добро, природа, суспільство, щастя, правда, справедливість та ін.;

2) національні (цінності національної культури) - патріотизм, національна ідея, націо-нальна гідність, державотворчі змагання, рідна мова, народні свята, традиції та звичаї, фольклор, національні символи, історична пам'ять та ін.;

3) громадянські (цінності демократичного суспільства) - права і свободи, обов'язки, повага до закону, соціальна гармонія, толерантність до інакомислячих, релігійна терпимість, повага до культурних і національних традицій інших народів, інформаційна культура та ін.;

4) сімейні цінності (цінності родинного життя) - стосунки у сім'ї, любов, повага, подружня вірність, турбота про дітей, взаємо-допомога, взаємопідтримка, взаємопіклування;

5) особистісні цінності (виявляються через риси характеру, поведінку, стиль життя особистості) - здоров'я, морально-вольові якості, освіченість, життєві компетенції, власне самовдосконалення, матеріальний добробут, досягнення соціального статусу/кар'єри та ін.[37].

Тому не випадково ціннісні орієнтації виконують цілу низку функцій (рис. 1).

Усе це пояснюється вченими таким чином, що в структурі ціннісних орієнтацій є два компоненти – когнітивний та емоційний. Перший охоплює сам процес прийняття цінностей суспільства, а другий – саме переживання індивіда щодо ставлення до цінностей.

Факторами, що впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості, дослідники визначають: ідеологічні установки, якості особистості, життєві цілі, релігійні переконання, матеріальне забезпечення тощо [63].

З дитинства особистість долучається до різних цінностей, усвідомлює для себе їх сутність і сенс. У процесі свого становлення, навчання, розвитку,

накопичення життєвого досвіду особистість виробляє здатність самостійно вибирати системоутворювальну цінність, тобто ту, яка в цей момент сприймається нею як найбільш значуща і одночасно задає певну ієрархію цінностей.

Рисунок 1. Функції ціннісних орієнтацій (за С. Матяж, А. Березянською [42])

У свідомості кожної людини особистісні цінності відображаються у формі соціальних, ціннісних орієнтацій, які образно називають «віссю свідомості», що забезпечує стійкість особистості. «Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда всією сукупністю його переживань і обмежують значуще для цієї людини від незначущої, несуттєвого» [20, с. 72]. Серед всієї ієрархії цінностей можна виділити ті, котрі є загальнолюдськими, або глобальними, тобто притаманні максимальній кількості людей, наприклад, воля, праця, творчість, гуманізм, солідарність, людяність, сім'я, нація, народ, дитина тощо.

На думку науковців, ціннісні орієнтації формуються у процесі засвоєння людиною певного соціального досвіду і проявляються в його цілях, переконаннях, інтересах, тобто в процесі соціалізації [6;17;23]. Система ціннісного світогляду особистості формується під впливом глобальної зміни ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Доцільно зазначити, що трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистого рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття.

Таким чином, підходимо до усвідомлення, що ціннісні орієнтації не є пасивним наслідком впливу соціокультурного середовища, економічних і політичних чинників. Ціннісні орієнтації - це форма самоусвідомлення, самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних, естетичних та інших сил і уявлень особистості, які перебувають у тісному взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки, зумовлюючи їх і одночасно перебуваючи залежно від них, від характеру й об'ємності інформації про культурні цінності, їх сутність, функції і властивості. Крім того, у цьому процесі чітко проявляється взаємозв'язок і взаємовплив соціокультурного макросередовища і мікросередовища, особистості, ефективність освітньо-виховної системи суспільства тощо.

1.3. Вища освіта як чинник формування ціннісних орієнтацій студентської молоді

Трансформаційні зміни останніх десятиліть в Україні суттєво впливають на процес формування цінностей суспільства загалом та ціннісних орієнтацій різних соціальних груп і окремої особистості. Молодь належить до тієї соціальної групи, система цінностей якої є динамічно змінюваною й певною мірою відмінною від цінностей, що домінують у суспільстві в конкретний історичний період.

Ключовими чинниками, які вплинули на процес формування цінностей сучасної української молоді, яка виростає в умовах

незалежності України, стали: перехід від авторитарної до демократичної моделі побудови держави, проблеми становлення громадянського суспільства; переоцінка методологічних орієнтирів, наслідком чого стала відмова від класового підходу на користь загальнолюдських цінностей; підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» (2014), заклад вищої освіти (ЗВО) – «окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить

наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей» [59]. До закладів вищої освіти в Україні віднесено технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети.

Система освіти в цілому виступає інструментом, який здатен сформувати, донести, осмислити та прищепити цінності особистості, що робить можливим надати вектор розвитку або суспільству, або людині. Цей процес формування системи цінностей може мати будь-які особливості або

підсистеми (наприклад, політичну систему цінностей, духовність) [11].

На провідній ролі закладів освіти у процесі розвитку ціннісних орієнтацій молодого покоління наголошували у 1969 році американські дослідники К. Фельдман (K. Feldman) і Т. Ньюкомб (T. Newcomb) [80].

За переконанням науковців В. Банах, Л. Банах, освіта у закладах вищої освіти виводить студента на новий рівень, вводить до світу культури, у процесі навчання йому передаються знання про цінності, у нього формуються вміння і навички, а виховання формує його ціннісні ставлення до світу. Готуючи студентів до роботи у мінливих

соціально-економічних умовах, заклад вищої освіти повинен формувати у них чіткі орієнтири життєдіяльності, вміння відділяти справжні

цінності від учнівних, сприймати та оцінювати складні, суперечливі явища і процеси, що відбуваються в українському суспільстві [4, с. 17].

Студенти, на думку дослідниці А. Вініченко, здобувають знання в галузі практичної професійної діяльності з професійно-орієнтовного циклу, набувають досвід у процесі науководослідницької діяльності. Але є й інший

бік освітнього процесу — виявляється незбалансованість структурних компонентів ціннісних орієнтацій студентів. У випускників відзначається низька потреба в самоосвіті і самовдосконаленні, їхню систему ціннісних

орієнтацій оснований на прагматичних цінностях, що помітно знижує спрямованість на професійне зростання в умовах інтеграції і глобалізації світового простору [14].

Саме тому в університетському середовищі система формування ціннісних орієнтацій передбачає роботу в два етапи (рис.2.).

інформаційно-комунікативний:
передбачає активізацію
мотиваційно-потребнісної сфери
студентів, розкриття потенціалу
свідомості, професійного
мислення

діяльнісно-творчий: формування
позитивних ціннісних орієнтацій
студентів у сфері професійної та
суспільної і громадської
діяльності

Рисунок 2. Етапи формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах університетської освіти (за А.Вініченко[14])

Дослідниця М.Пірен акцентує увагу на необхідності формування оновленої системи цінностей, яка слугувала б орієнтиром під час підготовки молодих висококваліфікованих фахівців, і підкреслює, що вибір і пізнання

конкретних значень як цінностей або нецінностей є основним завданням у процесі визначення цілей навчання. Найвищими цінностями можуть бути професіоналізм діяльності та способи його досягнення. Ціннісне ж ставлення до професіоналізму своєї діяльності виявляється у високій громадянській активності, духовності, у творчому пошуку, професійній відповідальності[57].

Попереднє спостереження за освітньою діяльністю студентів, проведення бесід із викладачами, аналіз наукової літератури та освітнього процесу у ЗВО підтверджують, що найбільш інтенсивно ціннісні орієнтації формуються в період навчального семестру, коли студенти залучені викладачем до активної діяльності.

Денне навчання дає можливість студенту перевірити свої духовні якості, зрозуміти, які з них необхідно розвивати, в якому напрямі працювати над собою, особливо спілкуючись з однолітками, що також становить особливість навчання у ЗВО. Аналіз навчальних планів підготовки здобувачів освіти за спеціальністю бакалаврського рівня 015.37 Професійна освіта та робочих програм з базових дисциплін та дисциплін вибіркового циклу дає змогу припустити, що особлива увага формуванню ціннісних орієнтацій у студентів

приділяється під час викладання дисциплін загальногуманітарного циклу, таких, як «Філософія», «Вікова педагогіка», «Правова культура особистості», «Формування ціннісного світогляду», «Загальна та професійна педагогіка».

Безумовно, визначальну роль у вихованні активної громадянської позиції студентської молоді відіграє запровадження соціально-гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти. Насамперед, історії України, історії світової та української культури, філософії, політології, соціології, релігієзнавства тощо. Гуманізація освіти сприяє формуванню соціальної компетентності особистості на основі таких соціальних умінь, як готовність до участі в процесах державотворення, готовність узяти на себе відповідальність, здатність вирішувати конфлікти відповідно до демократичних принципів, можливість самостійного життєвого вибору

на основі гуманістичних цінностей, формування працелюбності, відповідальності за власні дії.

Зміст соціально-гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти має бути спрямованим на подолання успадкованих стереотипів політичної свідомості, таких як нетерпимість, конфронтаційність, конфліктність. Натомість - формувати культуру толерантності, сутність якої полягає в розумінні терпимості не просто як риси характеру або влачі, а як поваги до свободи іншого. Таке розуміння толерантності уможливить

виховання гуманної людини та фахівця із почуттям поваги та прийняттям культурної багатоманітності нашого світу, форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності.

Науковиця О.Любовець переконана, що організація навчального процесу повинна сприяти формуванню таких громадянських цінностей, як консенсусна демократія, політична коректність; стимулювати зацікавленість мелоді у демократичних змінах, їх виборчу активність, відповідальність і поважне ставлення до результатів виборів, піднесення рівня професіоналізму й відповідальності політичних і громадських діячів, державних службовців, особистості як активного учасника політичного

процесу [37]. Лише за таких умов, на думку дослідників (О. Любовець, І. Сопівник та інч.), випускники закладів вищої освіти будуть успішно інтегровані в систему суспільно-політичних відносин.

Для реалізації зазначених цілей викладачам поряд із традиційними методами навчання (лекція, семінарське заняття, самостійна робота студентів) варто широко застосовувати активні методи, які ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії.

До таких методів належать: соціально-проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки та ін. Використання цих методів активізує розвиток політичного мислення студентів, які таким чином набувають

досвіду реалізації отриманих знань, а також практику емоційно-вольової регуляції вчинків.

Перехідними формами є проблемна лекція, семінар-дискусія, групові практичні заняття, аналіз конкретних ситуацій, тренінги, спецкурси, спецсемінари та ін. Процес організації освітнього процесу на основі активних методів має спиратися на наступні психолого-педагогічні принципи (рис.3).

Рисунок 3. Принципи організації освітньої діяльності на основі активних методів

Одним із продуктивних методів освітнього процесу є організація у ході семінарського заняття дискусії (як спонтанної, викликані суспільними подіями, повідомленнями засобів масової інформації, так і спеціально організованої, до яких слід ретельно підготуватися: визначити тему, підготувати запитання для обговорення, опрацювати відповідні літературні джерела, продумати свої виступи).

У процесі дискусії виникає ситуація, яка потребує навичок відстоювання своєї думки, що, в свою чергу, сприяє зміцненню внутрішньої позиції особистості, формуванню здатності до утвердження власних адекватних переконань щодо історії власного народу, своєї держави та світової спільноти. Під час таких дискусій формується культура мислення й культура мовлення, логіка студентів, виявляються їхні інтелектуальні здібності, відбувається зміна поглядів на суспільні явища, свою життєву, громадянську позицію; переоцінка цінностей.

В умовах подальшої європейської інтеграції ключовим завданням освітньої галузі є утвердження фундаментальних цінностей держав сталої демократії: парламентаризму, прав людини, свободи пересування, участі в управлінні державою тощо. На цих засадах базується оновлена у 2018 р.

Рекомендація 2018/0008 Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Ключові компетентності для навчання впродовж життя» [32].

У цій моделі належне місце посідає громадянська компетентність (Civic competence) як здатність бути відповідальними громадянами та повною мірою брати участь у громадянському та громадському житті на основі розуміння соціальних, економічних і політичних понять та структур, а також глобальних змін і сталого розвитку.

У контексті цього пріоритетним у виховному процесі закладів вищої освіти є формування суспільно-політичних цінностей студентства, які певною мірою програмують форми громадської активності окремої особистості, визначають змістовні значення політичних об'єктів і формують оціночне ставлення до них з позиції індивідуальних інтересів, намірів, задумів. Вони є одним із інструментів соціального регулювання, проміжною ланкою, що пов'язує людину із соціальними та політичними інститутами, їхніми ідеалами та вимогами. Фактично вони закладають духовно-орієнтаційний фундамент суспільного буття, виконуючи основоположні функції в житті суспільства загалом та окремої особистості зокрема.

Таким чином, педагогічна технологія формування ціннісних орієнтацій студентської молоді має реалізовуватися шляхом упровадження ключових елементів, які, власне, лежать в основі фахової підготовки:

- вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін;
- виховні заходи, що пов'язані з організацією дозвілля студентів;
- діяльність науково-дослідних гуртків (інтелектуальні клуби);
- заходи, що пов'язані із науково-дослідною роботою студентів (конференції, форуми);
- інтеграція студентів у діяльність органів студентського самоврядування [13, с. 49-50].

Отже, можемо зробити наступні висновки:

Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді є важливою складовою змістового наповнення освітнього процесу ЗВО, що передбачає цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку здобувачів вищої освіти з метою формування у них відповідних якостей: моральної поведінки, активної життєвої позиції, правил співіснування та співпраці у соціумі, готовності брати активну участь у житті своєї держави.

Система вищої освіти зобов'язана здійснювати підготовку фахівців, які візьмуть на себе відповідальність за розбудову держави, її соціально-політичний, економічний розвиток та забезпечення стабільного правопорядку та громадської безпеки, захист конституційних прав та свобод громадян України.

ВИСНОВКИ до розділу 1

У першому (теоретично-аналітичному) розділі нашого магістерського дослідження ми здійснили аналіз теоретичних засад проблеми формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетського середовища, виконали поставлені до розділу завдання та дійшли наступних висновків:

1. Трансформування освітнього простору у сучасній Україні вимагає

від нинішніх здобувачів освіти – майбутніх фахівців – розвитку професійно

важливих якостей, що сприятимуть усвідомленню сенсів власного життя та

діяльності. Ціннісні орієнтації визначаються через психологічні поняття

установки, спрямованості, особистісного сенсу та відображають

внутрішню структуру ставлення особистості до різних цінностей

суспільного виміру. Формування ціннісних орієнтацій у студентської

молоді є однією з найбільш актуальних проблем освіти. Заклади вищої

освіти є однією з найбільш значущих сфер навчально-професійної

діяльності молоді та мають потужний потенціал в області формування

ціннісного світу студентства.

2. Система ціннісних орієнтацій є складною багаторівневою та

динамічною структурою, яка відображає зміст спрямованості особистості,

та впливає на життєвий і професійний шлях майбутнього фахівця.

Актуальності набуває завдання формування особистості, яка має

«глобальне бачення» світових процесів, але водночас є носієм цінностей,

які визначають відносини людини із соціумом, із самою собою, з природою.

Студентська молодь характеризується, з одного боку, великим

різноманіттям світоглядних позицій, мотивів поведінки, рис характеру

тощо, з іншого – помітною динамікою їх зміни.

3. З'ясовано роль освіти як одного з домінуючих чинників

формування загальнолюдських і громадянських цінностей особистості.

розглянуто проблему формування ціннісних орієнтацій студентства як як компонента освітнього процесу закладів вищої освіти.

Обґрунтовано визначальну роль соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні активної громадянської позиції студентської молоді.

Виділено основні методи навчання, що сприяють морально-етичному та громадянському розвитку студентів. Зроблено висновок, що на основі отриманих у закладах вищої освіти знань і набутих компетентностей молода людина формує свої ціннісні ставлення до світу, усвідомлене

сприйняття процесів державотворення, адекватне ставлення до поточних суспільно-політичних подій.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНИХ ОРІЕНТАЦІЙ У СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ

2.1. Компоненти, критерії, показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій у студентів

Важливим підсумком обґрунтування й розробки структури ціннісних орієнтацій студентської молоді є визначення критеріального апарату для оцінки рівня сформованості досліджуваного явища у студентів університету.

Вважаємо, що у процесі розв'язання цього завдання є доцільним базуватися на усталених підходах, у форматі яких пропонується використання базових критеріїв і сукупності показників [38].

У попередньому розділі ми дійшли висновку, що студентський вік є сензитивним періодом для розвитку та стабілізації багатьох якостей особистості: 1) професійних, громадянських, світоглядних рис; 2) професійних здібностей та творчого потенціалу; 3) інтелекту загалом і рис характеру майбутнього фахівця; 4) індивідуальної системи ціннісних орієнтацій, аксіосфери [18].

У світлі теми нашого дослідження слушною є думка дослідниці Г. Радчук, яка на підставі емпіричних досліджень запропонувала таку ієрархію цінностей українського студентства: 1) «безпека» і «зрілість»; 2) «самовизначення»; 3) «досягнення»; 4) «соціальність»; 5) «стимулювання» і «підтримка традицій»; 6) «насолада» та «духовність»; 7) «соціальна влада»; 8) «конформізм»; 9) «соціальна культура» [60].

У світлі пропонованих дослідницею та теми нашого дослідження визначень структура ціннісних орієнтацій містить емоційно-ціннісний, когнітивний, праксеологічний компоненти.

Когнітивний компонент ціннісних орієнтацій містить систему аксіологічних знань, які є теоретичною базою формування системи цінностей студентів й трактуються нами як сукупність понять та уявлень.

Зважаючи на окреслені трактування, підходимо до усвідомлення, що когнітивний компонент ціннісних орієнтацій студентської молоді пов'язаний із рефлексією як відображенням себе, свого внутрішнього світу й власної поведінки у свідомості особистості. Рефлексія, на думку І. Беха, є основою розвитку самосвідомості та об'єднує процеси самопізнання, переживання свого ставлення до себе та саморегуляції своєї поведінки [7, с. 31].

У процесі дослідження ціннісних орієнтацій значної ваги набувають кооперативний та комунікативний типи рефлексії.

Кооперативну рефлексію досліджено у студіях М. Алексєєва, С. Смєльянова, В. Рубцова, О. Тюкова, Г. Щєдровицького. Науковці розуміють даний тип рефлексії як перехід особистості в зовнішню по відношенню до діяльності позицію, яка зорієнтована на аналіз її процесуальних та результативних аспектів, виявлення причин ускладнень, корекції способу реалізації.

Комунікативна рефлексія визначається дослідниками (Г. Андрєєва, О. Бодальов, Н. Гуткіна, М. Карнєлович, А. Петровський, Л. Петровська) як процес відбиття внутрішнього світу іншої людини; рефлексія тут постає як «рефлексивне очікування», тобто усвідомлення особистістю того, як вона сприймається партнерами по спілкуванню. При цьому формування образів свого і чужого, власного «Я» і прийняття іншого інтерпретуються як міжособистісне спілкування.

У дослідженнях окремих науковців (М. Шугай) зустрічаємо визначення «національна рефлексія» - свого роду уміння бачити себе очима представника іншої національності. Для національної рефлексії пріоритетне значення має усвідомлення нацією самої себе, своїх національних інтересів і цілей, а також творчість і дія, спрямовані на самозбереження й саморозвиток власної національної ідентичності. Тобто об'єктом означеного феномену виступає національна ідея, іншими словами – «рефлексія українськості» на ґрунті національної культури [75].

Емоційно-ціннісний компонент ціннісних орієнтацій студентської молоді пов'язаний з мотиваційно-емоційною, аксіологічною сферою особистості.

Мотив у нашому дослідженні будемо трактувати як системне утворення особистості, що інтегрує цілі, потреби, спонукання, внутрішню позицію особистості, особистісні диспозиції [27, с.89]. Зазначимо, що в студентському віці коло мотивів і потреб значно розширюється у напрям визначення свого місця в житті, в реальних соціокультурних відносинах. Тобто студенти прагнуть до самовдосконалення за допомогою збагачення своїх цінних переживань, почуттів, засобів регулювання поведінки.

Суттєвою для нашого дослідження є наступна типологія професійних мотивів:

- розуміння призначення професії;
- мотиви власне професійної діяльності (процесуальні й результативні);
- мотиви професійного спілкування, престижу професії в суспільстві, соціальної співпраці та міжособистісного спілкування в професії;
- мотиви прояву особистості в професії (розвитку, індивідуалізації, самореалізації й досконалості) [38, с.157].

Найбільш вагомими у світлі теми нашого дослідження вважаємо соціальні мотиви (самоствердження, саморозвитку, ідентифікації з іншою людиною, досягнення, просоціальні афлізації), а також професійні мотиви, оскільки ціннісна сфера студента пов'язана з оволодінням та реалізацією себе у майбутній професії.

Праксеологічний компонент соціокультурних цінностей пов'язаний з діяльнісною теорією засвоєння соціального досвіду, яку було розроблено в дослідженнях Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Леонтьєва. Ця теорія базується на ідеї, що привласнення людиною соціального досвіду, розвиток її психічних функцій і здібностей, систем стосунків з об'єктивним світом, іншими людьми й самим собою здійснюється не шляхом прямої передачі студенту певної інформації, а за допомогою активної, «пристрасної» діяльності.

Отже, базуючись на позиціях фундаторів діяльнісної теорії засвоєння соціального досвіду, маємо констатувати, що процес засвоєння, усвідомлення, прийняття та реалізації ціннісних орієнтацій студентською молоддю проходить у процесі внутрішньо мотивованої діяльності, тобто є пов'язаним із вчинками, моделями поведінки студентів, уміннями ціннісно ставитися до навколишнього світу, своєї Батьківщини, представників інших культур та українського народу, до майбутньої професії, до себе суголосно своїм ціннісним установкам.

Отже, у структурі досліджуваних нами ціннісних орієнтацій студентської молоді виокремлюємо три компоненти: когнітивний, емоційно – ціннісний, праксеологічний.

Таким чином, структуру ціннісних орієнтацій можемо представити у вигляді таблиці (табл.4).

Таблиця 4

Структурні компоненти концепту «ціннісні орієнтації»	Показники вияву структурних компонентів
Когнітивний компонент	Знання особливостей менталітету, традицій та культури українського народу Знання культур та традицій інших народів, норм та принципів спілкування з їх представниками Знання сутності патріотизму, цінностей майбутньої професії, власного «Я» та «інших»
Емоційно-ціннісний компонент	Мотиви усвідомлення менталітету традицій та сучасних культурних надбань українського народу Ціннісне ставлення до культур та традицій інших народів, міжкультурна толерантність. Цінності патріотизму, ціннісне ставлення до майбутньої професії, ціннісна установка на себе, взаємодію з «іншими»
Праксеологічний компонент	Уміння організувати свою діяльність суголосно цінностям і культурі українського народу. Уміння комунікувати з представниками інших культур.

Реалізація національної самоідентифікації, уміння здійснювати самоаналіз власної ціннісної сфери, уміння будувати партнерські стосунки.

Суттєвими в контексті визначення критеріїв сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді є дослідження, в яких обґрунтовуються подібні або дотичні вимоги до критеріїв.

Наприклад, дослідниця Н. Білоцерківська висуває до критерію наступні вимоги:

– адитивність (передбачає при застосуванні критерію до складових певного явища, сумування окремих його результатів);

– адекватність (відповідність досліджуваному явищу як у контексті його природи, так і динаміки його змін);

– кількісність – критерій має бути числовим, при цьому одні й ті ж значення різних явищ при застосуванні до них критерію мають давати однакові числові значення вимірюваних величин[8].

У напрацюваннях Т. Куренної стверджується, що у процесі визначення критеріїв необхідно дотримуватися таких вимог:

– критерії повинні бути об'єктивними;

– включати суттєві, основні моменти досліджуваного явища;

– охоплювати типовий бік явища;

– формулюватися ясно, коротко, точно;

– вимірювати саме те, що хоче перевірити дослідник[34].

Досліджуючи проблему формування соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників, науковиця Л. Новікова виокремила наступні критерії і показники сформованості досліджуваного компонента:

1) пізнавально-орієнтаційний критерій (сформованість потреби в пізнанні; усвідомлення та сприйняття соціокультурних цінностей; знання з різних навчальних дисциплін та моральних, етичних, правових норм, що регулюють поведінку індивіда в сучасному суспільстві; здібності до сприйняття соціокультурних цінностей як особистісних (внутрішніх)

цінностей та відповідність власної поведінки засвоєним цінностям; сформованість умінь співвідносити особистісні цінності із загальнолюдськими);

2) емоційно-ціннісний критерій (сформованість внутрішньої стійкості особистості до негативних проявів; уміння самостійно засвоювати та створювати культурні цінності в процесі професійної діяльності; ціннісне ставлення до інших членів суспільства, сприйняття інших форм культури; прагнення до самовдосконалення, намагання сформувати особистісні якості, що сприяють становленню висококультурної особистості);

3) рефлексивно-діяльнісний критерій (готовність до творчої діяльності із засвоєння та вдосконалення соціокультурного досвіду; уміння та навички використання способів мислення та дій, спрямованих на самомотивацію та самоосвіту; уміння самостійно планувати, контролювати та оцінювати свою діяльність, базуючись на вищих соціокультурних цінностях; уміння оцінювати власну поведінку та поведінку інших з позиції набутого ціннісного досвіду; уміння оцінювати результати своєї навчально-професійної діяльності та виявляти недоліки в отриманих знаннях, уміннях та особистісних якостях, вносити корективи для отримання емоційного задоволення результатом)[47].

Таким чином, беручи до уваги зазначені наукові позиції, в розробці критеріїв сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді будемо базуватися на таких вимогах, як: об'єктивність, надійність, адекватність, адитивність, узгодження із компонентами ціннісних орієнтацій, взаємозумовленість критерію з його показниками.

Відповідно до змістово-компонентної структури ціннісних орієнтацій студентської молоді (когнітивний, емоційно-ціннісний, праксеологічний компоненти) визначено наступні критерії формування ціннісних орієнтацій: когнітивно-рефлексивний, мотиваційно-аксіологічний, суб'єктно-діяльнісний критерій.

Когнітивно-рефлексивний критерій характеризує сформованість ціннісних орієнтацій у контексті соціокультурних цінностей. Показниками

когнітивно-рефлексивного критерію є такі: знання традицій інших народів, побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей; знання традицій та культури українського народу; знання базових цінностей сучасного українського суспільства; знання сутності патріотизму; знання про аксіологічні аспекти майбутньої професії; самоусвідомлення власного «Я», самоповага, самооцінка, знання про внутрішній світ інших людей та їх ставлення до себе (комунікативна рефлексія); знання щодо координації спільних дій у певному соціумі (кооперативна рефлексія).

Мотиваційно-ціннісний критерій відбиває рівень сформованості мотивів, потреб, установок, ціннісних ставлень до світу в сучасних умовах глобалізації та культурної неоднорідності суспільства, до культур і традицій інших народів, до менталітету та ментальності українського народу, до своєї Батьківщини, до майбутньої професії, до себе й інших. Показниками

мотиваційно-аксіологічного критерію є: ціннісне ставлення до традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; потреба у комунікації та взаємодії з представниками інших національностей на засаді міжетнічної, міжкультурної толерантності; сформованість почуття ідентичності і приналежності до української нації; прагнення вивчати культурні надбання та

традиції українського народу, любов до своєї Батьківщини, ціннісне ставлення до майбутньої професії, прагнення до професійної самореалізації й досконалості; ціннісне ставлення до себе, самоповага (Я-концепція, самооцінка); ціннісне ставлення до взаємодії з іншими людьми на засаді емпатії.

Праксеологічний компонент реалізується у *діяльнісному критерії*, який пов'язаний із набуттям ціннісного досвіду, вчинками, моделями поведінки студентів суголосно своїм соціокультурним цінностям, а також з готовністю засвоювати й продукувати соціокультурні цінності в процесі мотивованої

активності на засаді суб'єктності особистості. Показниками суб'єктно-діяльнісного критерію є сформований досвід діяльності на основі реалізації соціокультурних цінностей; вміння комунікувати та взаємодіяти з

представниками інших національностей; уміння організувати свою діяльність згідно базовим цінностям сучасного українського суспільства; наявність досвіду діяльності на благо своєї Батьківщини на основі патріотизму; реалізація в освітньому процесі ціннісного ставлення до майбутньої професії; уміння здійснювати самоаналіз власної ціннісної сфери, своїх учинків та відносин; уміння аналізувати внутрішній світ «інших», їхнє ставлення до себе з позицій ціннісного досвіду; уміння будувати партнерські стосунки з іншими людьми на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії (табл.5).

Таблиця 5

Компоненти, критерії та показники ціннісних орієнтацій

Структурні компоненти концепту «ціннісні орієнтації»	Критерії сформованості ціннісних орієнтацій	Показники сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді
Когнітивний компонент	Когнітивно-рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> -знання традицій, культури українського народу, базових цінностей сучасного українського суспільства; -знання культури та традицій інших народів, а також побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей; -знання сутності патріотизму; -усвідомлення цінності знань і майбутньої професії; -самоусвідомлення власного «Я», самооцінку, внутрішній світ інших людей та їх ставлення до себе (комунікативна рефлексія); -знання щодо координації спільних дій у певному соціумі (кооперативна рефлексія)
Емоційно-ціннісний компонент	Мотиваційно-ціннісний критерій	<ul style="list-style-type: none"> -ціннісне ставлення до традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; -усвідомлення цінності представників інших національностей на засади міжетнічної, міжкультурної толерантності.

<p>НУБІП УКРАЇНИ</p>	<p>НУБІП УКРАЇНИ</p>	<ul style="list-style-type: none"> -сформованість почуття ідентичності і приналежності до української нації; -прагнення вивчати культурні надбання та традиції українського народу; любов до своєї Батьківщини; -прагнення до професійної самореалізації й досконалості; ціннісне ставлення до себе (Я-концепція, самооцінка); -ціннісне ставлення до взаємодії з іншими людьми на засаді емпатії
<p>НУБІП УКРАЇНИ</p> <p>НУБІП УКРАЇНИ</p> <p>НУБІП УКРАЇНИ</p> <p>НУБІП УКРАЇНИ</p>	<p>Діяльнісний</p>	<ul style="list-style-type: none"> -уміння комунікувати та взаємодіяти з представниками інших національностей; -уміння організувати свою діяльність суголосно базовим цінностям сучасного українського суспільства; -наявність досвіду діяльності на благо своєї Батьківщини на основі патріотизму; -реалізація в освітньому процесі ЗВО ціннісного ставлення до майбутньої професії; -уміння здійснювати самоаналіз власної ціннісної сфери, своїх учинків та відносин; -сформованість емоційного інтелекту; -уміння будувати партнерські стосунки з іншими людьми на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.
<p>НУБІП УКРАЇНИ</p>	<p>Праксеологічний компонент</p>	

Опираючись на дослідження дотичної до теми нашої роботи проблематики щодо визначення рівнів сформованості ціннісної сфери особистості (Л. Корінна, Д. Мацько, Л. Новикова, І. Соцівник та інші.), ми обґрунтували та схарактеризували три рівні сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді: високий, середній, та низький, змістову характеристику яких представлено нижче (табл.6).

НУБІП УКРАЇНИ

Змістовно-якісна характеристика рівнів сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді

Рівні сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді	Змістовно-якісна характеристика рівнів
Високий	<p><i>Студентам цього рівня притаманні:</i></p> <p>стійке ціннісне ставлення до традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп на основі визнання самоцінності їх культур; наявність стійких, усвідомлених мотивів та потреба у співробітництві та ефективній взаємодії з представниками інших національностей на засаді шанобливих стосунків та цілісно-активної внутрішньої міжетнічної та міжкультурної толерантності; усвідомлена мотивація прийняття менталітету та ментальності українського народу; бажання вивчати культурні надбання та традиції українського народу; любов до Батьківщини, сформованість почуттів приналежності до української нації й національної гордості; чітко виражені дієві професійні мотиви та стійке ціннісне ставлення до майбутньої професії; володіють критичним ставленням до себе на засадах позитивної Я-концепції та адекватної самооцінки; взаємодія та спілкування з іншими людьми базується у них на переживанні з приводу почуттів Іншого та інтуїтивному каналі емпатії, що дозволяє реалізувати власний ціннісний досвід. Вони вирізняються повноцінною різноманітною діяльністю, комунікабельні у взаємодії з представниками інших національностей.</p>
Середній	<p><i>Студенти цього рівня виявляють ситуативне ціннісне ставлення до традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; мотивація прийняття менталітету та ментальності українського народу у них є не повною мірою усвідомленою; мотиви, пов'язані з вивченням традицій українського народу, є вибірковими; любов до своєї Батьківщини є фрагментарно вираженою; недостатньо сформованими є мотиви національної ідентичності; ставлення до майбутньої професії є ціннісним, проте не повністю усвідомленим; ставлення до себе є переважно емоційним, некритичним; взаємодія та</i></p>

Низький

спілкування з іншими людьми базується на співпереживанні та емоційному каналі емпатії.

Студенти характеризуються неформованістю шанобливого ставлення до традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; наявністю ситуативних, неусвідомлених мотивів щодо комунікації та взаємодії з представниками інших національностей; мотивація усвідомлення менталітету та ментальності українського народу є нестійкою, мотиви, пов'язані з вивченням культурних надбань та традицій українського народу є неусвідомленими, почуття любові до своєї Батьківщини є не сформованими. У студентів майже відсутній досвід діяльності та поведінки щодо комунікації та взаємодії з представниками інших національностей на основі міжетнічної, міжкультурної толерантності; слабо вираженими є уміння організувати свою діяльність суголосно базовим цінностям сучасного українського суспільства, діяльність на благо своєї Батьківщини на основі патріотизму є ситуативною. Студент не спілкується українською мовою, не зацікавлений соціальним життям національної спільноти, не виявляє свою приналежність до неї; ставлення до майбутньої професії – пасивновиконавське, з низькою активністю та ініціативністю.

Таким чином, сформовані нами на підставі аналізу наукових досліджень компоненти, критерії, показники і рівні вияву ціннісних орієнтацій студентської молоді є підставою для проведення подальшого експериментального дослідження порушеної проблеми.

2.2. Організація, методика та результати проведення констатувального етапу експерименту

З метою дослідження рівнів сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді нами було організовано та проведено констатувальний етап експериментального дослідження проблеми.

Для проведення експериментальної роботи були сформовані контрольна (50 осіб) й експериментальна (50 осіб) групи зі студентів спеціальності 015.37

«Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології)». Розподіл студентів на ЕГ та КГ відбувався випадково.

Завдання констатувального етапу експериментальної роботи полягало у визначенні початкового рівня сформованості ціннісних орієнтацій у студентів за допомогою розробленої на підготовчому етапі програми діагностичної методики та аналізу отриманих результатів.

У цій роботі ми базувалися на критеріальному апараті, який було розкрито у параграфі 2.1 і який представлено когнітивно-рефлексивним (система знань та уявлень щодо сутності й структури ціннісних орієнтацій), мотиваційно-ціннісним (ціннісні орієнтації, установки, потреби та мотиви у контексті ставлення студентів до цінностей як особистісних утворень) та суб'єктно-діяльним (проявляється у реалізації ціннісних орієнтацій у діяльності та поведінці) критеріями.

Варто відзначити, що діагностичний інструментарій, яким ми оперували в процесі констатувального та контрольного етапів, містить як стандартизовані методики, так й авторські анкети, розроблені на основі теоретичного аналізу наукових праць, пов'язаних із проблематикою дослідження, а також даних отриманих в результаті проведення бесід зі студентами та спостережень. Використання діагностичних методик представлено у таблиці 7.

Таблиця 7

Критерії сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді	Діагностичний інструментарій
Мотиваційно-ціннісним критерій	1. Анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» (за Е. Зарединою) (додаток 1) 2. Методика «Вивчення ціннісних орієнтацій» (за Н. Степановим)
Когнітивно-рефлексивний критерій	1. Анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за

<h1>НУВІП УКРАЇНИ</h1>	когнітивно-рефлексивним критерієм» (за Е. Зарединою) 2. Інтелектуальна рефлексія: методика «Дослідження рефлексивності мислення» (за Т. Пашуковою та ін.)
<h1>НУВІП УКРАЇНИ</h1>	Діяльнісний критерій 1. Опитувальник «Оцінка вираженості діялісної складової національної ідентичності» (за В. Борисовим) (додаток 2) 2. Методика «Мотивація професійної діяльності» (за К. Замфір» у модифікації А. Реана)

Отже, для дослідження рівнів сформованості у студентської молоді ціннісних орієнтацій були використані наступні методи та методики:

1. Анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» (за Е. Зарединою[28]). Дозволяє визначити рівень сформованості соціокультурних ціннісних орієнтацій.

2. Методика «Вивчення ціннісних орієнтацій» (за П. Степановим[69]). Методика дозволяє оцінити характер відносин до родини, Батьківщини, землі, миру, праці, до культури, знань, а також з'ясувати відносини до людини як «іншого», як до представника іншої національності, іншої віри, іншої культури, визначити характер відносин до свого тілесного «Я», характер відносин до свого внутрішнього світу, свого душевного «Я»; характер відносин до свого духовного «Я»

3. Анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за когнітивно-рефлексивним критерієм» (за Е. Зарединою [28]). Дозволяє визначити рівень сформованості соціокультурних ціннісних орієнтацій.

4. Інтелектуальна рефлексія: методика «Дослідження рефлексивності мислення» (за Т. Пашуковою та ін.[56]). Мета методики полягає у визначенні рівня сформованості рефлексивності ціннісного мислення.

5. Опитувальник «Оцінка вираженості діяльнісної складової національної ідентичності» (за В. Борисовим[9]). Дозволяє оцінити вираженість діяльнісної складової національної ідентичності.

6. Методика «Мотивація професійної діяльності (за К. Замфір» у модифікації А. Реана). Застосовується для вимірювання мотивації професійної діяльності. Укладачі методики спиралися на концепцію внутрішньої й зовнішньої мотивації [32].

Діагностування за мотиваційно-ціннісним критерієм

1. Діагностування за мотиваційно-ціннісним критерієм за Анкетною «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм».

Проведене діагностичне обстеження та аналіз його результатів дозволяє зробити наступні висновки:

На питання «Які знання, уміння та навички необхідні для побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей?» студентами були надані наступні відповіді: «володіння іноземними мовами»; «знання інших мов»; «уміння спілкуватись»; «навички спілкування»; «знання традицій інших народів»; «розуміння культурних особливостей інших народів, етносів»; «володіння невербальними навичками спілкування»; «знання історії інших країн та національностей»; «обізнаність в сфері культурного життя інших народів»; «практика спілкування»; «відвідування інших країн»; «активне знайомство з культурою, традиціями інших народів»; «знання політичних особливостей».

Більшість студентів визначили головними критеріями забезпечення побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей «знання іноземних мов, культури та традицій представників інших національностей».

Також студентам першого курсу було запропоновано перерахувати базові цінності українського суспільства. Більшість респондентів до базових

цінностей віднесли: «свободу»; «мову»; «громадські цінності»; «розвиток суспільства»; «традиції» та «моральні цінності».

Також студентами були названі такі цінності, як: «європейські цінності»; «самостійність та незалежність»; «досягнення українського суспільства»; «історична спадщина»; «демократія»; «відкритість»; «рівність»; «толерантність»; «відкритість європейській культурі»; «повага до приватної власності»; «відповідальності».

Також студентам було запропоновано розкрити поняття «патріотизм».

Унаочнений результат діагностичного обстеження за мотиваційно-аксіологічним критерієм ціннісних орієнтацій за Анкетю «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» подано на рис. 4.

Рисунок 4. Узагальнені дані діагностування мотиваційно-аксіологічного критерію за Анкетю «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм».

2. Діагностування мотиваційно-аксіологічного критерію за методикою «Вивчення ціннісних орієнтацій» (за П. Степановим). У процесі аналізу отриманих відповідей було визначено, що більшість студентів (46%) розуміють це поняття як «любов до Батьківщини», «відповідальність за країну»; «відповідальність за Батьківщину»; «любов до рідного дому, міста». 18% першопосередників розуміють це поняття більш глибоко – як «вірність національній культурі, традиціям, укладу життя»; «готовність

служити інтересам країни»; «національна самосвідомість, гордість за приналежність до своєї нації, народу»; «служіння своєму народу»; «готовність відстоювати інтереси своєї Батьківщини»; «готовність захищати Батьківщину». Досить велика кількість першокурсників (35%) вважає, що «патріотизм сьогодні не є актуальним»; «націоналізм»; «переважання своєї нації над іншими».

Результати діагностичного обстеження мотиваційно-аксіологічного критерію за другою діагностичною методикою (за П. Степановим) виявила наступні результати (рис. 5):

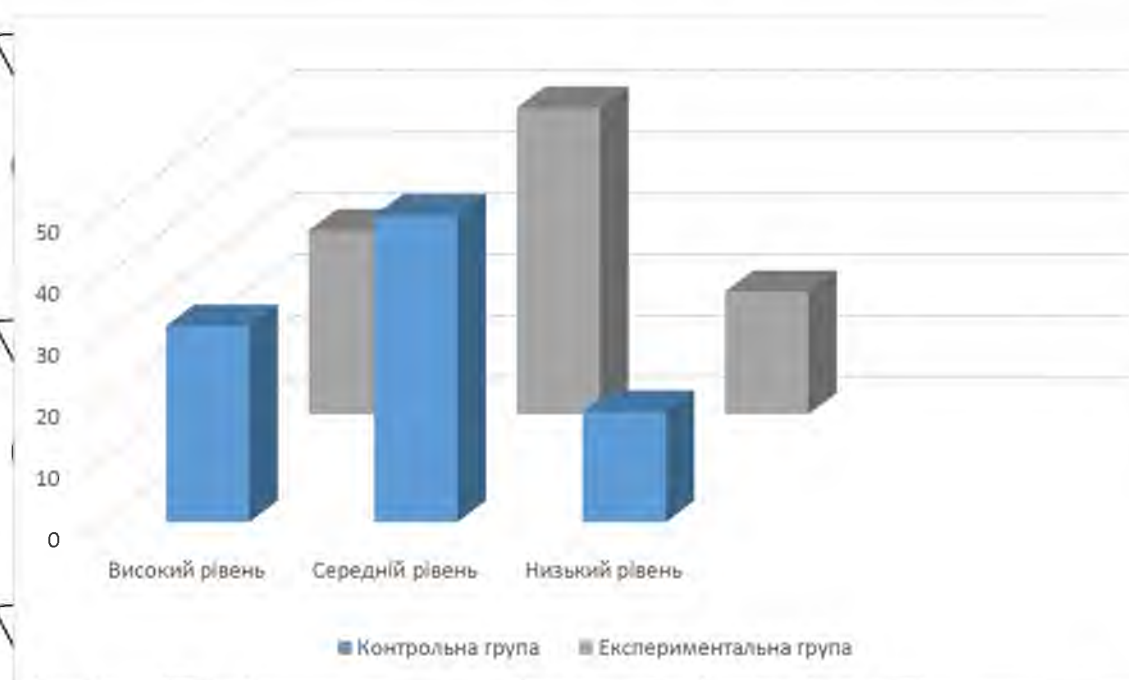

Рисунок 5. Дані діагностичного обстеження за мотиваційно-аксіологічним компонентом за методикою П. Степанова

Тобто респонденти схильні до прийняття різних думок, поглядів, політичних позицій різних соціокультурних груп, як одного із суттєвих принципів демократичного суспільства. Проте, при цьому студенти виявляють певні культурні упередження й негативні стереотипи по відношенню до представників тих чи інших культур. Респонденти не можуть самостійно розібратися у проявах міжкультурної дискримінації у повсякденному житті, тобто їм важко уявити, з якими проблемами та

труднощами стикаються національні меншини, мігранти або біженці. Відтак, у студентів відбувається усвідомлення цінності людини, але вона ще повністю не прийнята ними. Вони можуть продемонструвати свій гуманізм, але в глибині душі окремі категорії людей їх дратують й сприймаються такими, які заважають їм відчувати радість життя. З'ясовано, що студенти першого року навчання схильні надавати допомогу людям, які її потребують, але при цьому роблять це переважно тоді, коли їх просять.

Узагальнені дані діагностичного обстеження за мотиваційно-аксіологічним критерієм, виведені шляхом середнього арифметичного, подано у таблиці 8.

Таблиця 8
Узагальнені дані діагностичного обстеження студентської молоді за мотиваційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

	Діагностування за анкетною Е. Заредінової		Діагностування за методикою П. Степанова		Узагальнений рівень сформованості ціннісних орієнтацій на констатувальному етапі за мотиваційно-аксіологічним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	22%	20%	32%	30%	27%	25%
Середній	42%	46%	50%	50%	46%	48%
Низький	36%	34%	18%	20%	27%	27%

Діагностування за когнітивно-рефлексивним критерієм
Діагностичне обстеження когнітивно-рефлексивного критерію ми провели за двома методиками.

Перше діагностичне обстеження - Анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за когнітивно-рефлексивним критерієм» (за Е. Зарудіною).

За допомогою анкети були розглянуті такі показники сформованості соціокультурних мікроцінностей за когнітивно-рефлексивним критерієм, як: «Знання сутності патріотизму», «Знання про аксіологічні аспекти майбутньої професії», «Самоусвідомлення власного «Я», самооцінка, самоповага; «Знання про внутрішній світ інших людей та їх ставлення до себе», «Знання щодо координації спільних дій у певному соціумі». При

визначення показника «Знання про аксіологічні аспекти майбутньої професії» студентам першого курсу було запропоновано продовжити речення «Я обрав дану професію тому, що...».

Були отримані наступні відповіді: «люблю соціономічні професії» (32 %); «мріяв з дитинства» (28 %); «завжди мріяв» (20,0%); «подобається працювати з людьми» (18%). У той же час виявлені і такі відповіді, як: «мої батьки – педагоги, це їх вибір» (12%); «подобається ця професія» (12%); «хочу працювати коучем в агробізнесі» (10%); «подобається працювати з людьми» (6 %); «пройшов за конкурсом на державне замовлення» (6%); «спонтанний вибір» (4 %); «вважаю, що ця професія важлива у суспільстві» (4%).

Ілюстративні узагальнені дані діагностичного обстеження мотиваційно-ціннісного компоненту за анкетною Е. Зарудіною подано на рис. 6.

Рівень інтелектуальної рефлексії було виявлено за допомогою методики «Дослідження рефлексивності мислення» (Т. Пашукової, А. Допіри, Г. Дьяконова), такий підхід щодо дослідження рефлексії дозволяє діагностувати всі її аспекти, що впливають на засвоєння знань щодо соціокультурних цінностей та спонукають особистість до діяльності, що зумовлюється стійкими, а не ситуативними знаннями. Узагальнені дані подано на рис. 7.

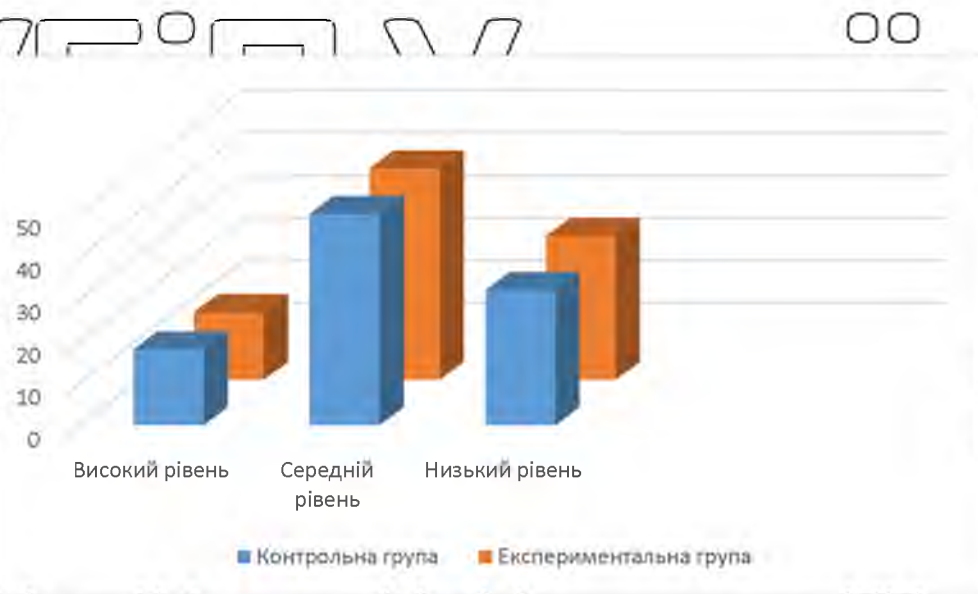

Рисунок 6. Ілюстративні узагальнені дані діагностичного обстеження когнітивно-рефлексивного компоненту за методикою Е. Зарудінової

Рисунок 7. Ілюстративні узагальнені дані діагностичного обстеження когнітивно-рефлексивного компоненту за методикою «Дослідження рефлексивності мислення» (Т. Пашукової, А. Дотіри, Г. Дзяконова)

Узагальнені дані діагностичного обстеження за когнітивно-рефлексивним критерієм, виведені шляхом середнього арифметичного, подано у таблиці 9.

Узагальнені дані діагностичного обстеження студентської молоді за когнітивно-рефлексивним критерієм на констатувальному етапі експерименту

	Діагностування за анкетною Е. Заредінової		Діагностування за методикою «Дослідження рефлексивності мислення»		Узагальнений рівень сформованості ціннісних орієнтацій на констатувальному етапі за когнітивно-рефлексивним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	18%	16%	28%	26%	23%	21%
Середній	50%	50%	40%	42%	45%	46%
Низький	33%	34%	32%	32%	32%	33%

Таким чином, обстеження за когнітивно-рефлексивним критерієм досліджуваного нами явища «ціннісні орієнтації» дало нам наступний результати. трохи менше половини студентів контрольної і експериментальної груп мають середній рівень сформованості ціннісних орієнтацій, на другому місці студенти із низьким рівнем сформованості досліджуваного компонента (32% і 33% відповідно), і найменша кількість респондентів мають високий рівень сформованості ціннісних орієнтацій за когнітивно-рефлексивним компонентом.

Таким чином, у студентів переважають знання щодо традицій українського народу, знання базових цінностей сучасного українського суспільства, знання щодо сутності патріотизму. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що на даному етапі дослідження спостерігається переважно недостатній рівень знань щодо усіх аспектів соціокультурних цінностей. Дослідження рівня сформованості соціокультурних макроцінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм відбувалось через розкриття таких показників, як-от, ціннісне ставлення до

традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; ціннісне ставлення до міжкультурної комунікації та взаємодії; міжкультурна толерантність

Таким чином, перевага середнього та низького рівня сформованості міжкультурної толерантності свідчить про нестійкі цінності студентів відносно традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп. Тобто респонденти можуть проявляти ціннісне ставлення, але рівень їх толерантності залежить від оточуючого середовища, емоційного стану, значущих суб'єктів тощо.

Діагностування рівня сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді за діяльнісним критерієм

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді за діяльнісним критерієм ми діагностували за двома діагностичними методиками: опитувальник «Оцінка вираженості діяльнісної складової національної ідентичності» (за В. Борисовим) та методикою «Мотивація професійної діяльності (за К. Замфір у модифікації А. Реана).

З метою вивчення рівня сформованості ціннісних орієнтацій за діяльнісним критерієм були визначені наступні показники: уміння комунікувати та взаємодіяти з представниками інших національностей; уміння організувати свою діяльність згідно базовим цінностям сучасного українського суспільства; діяльність на благо своєї Батьківщини на основі патріотизму; реалізація в освітньому процесі ЗВО ціннісного ставлення до майбутньої професії, зданість до самодосконалення; уміння здійснювати самоаналіз власної ціннісної сфери, своїх вчинків та відносин; уміння аналізувати внутрішній світ «інших», їх ставлення до себе з позицій ціннісного досвіду; уміння будувати партнерські стосунки з іншими людьми на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Перше обстеження ми провели за допомогою опитувальника «Оцінка вираженості діяльнісної складової національної ідентичності» (В. Борисов), який містить закриті запитання, які розкривають здатність та готовність

респондентів до організації своєї діяльності в контексті цінностей, притаманних українському суспільству. Узагальнені результати подано на рис. 8.

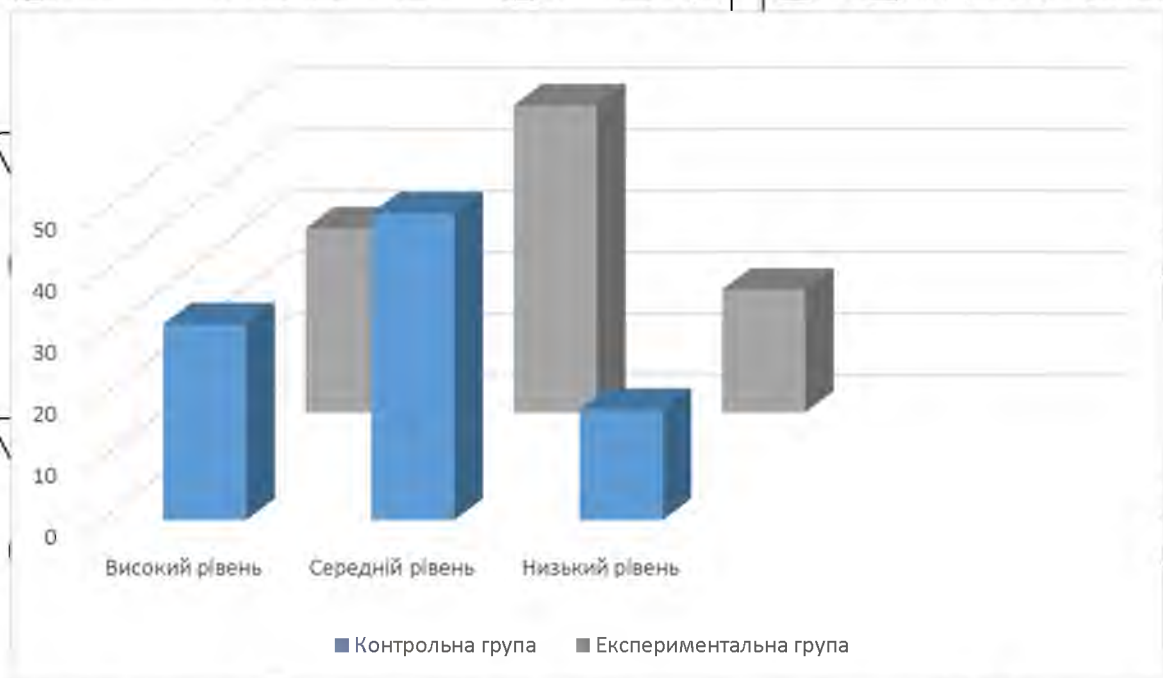

Рисунок 8. Узагальнені дані діагностування рівня сформованості ціннісних орієнтацій за діяльнісним критерієм (за опитувальником В. Борисова)

Базуючись на отриманих результатах, можна зробити висновок, що високий рівень сформованості діяльнісної складової національної ідентичності діагностовано лише у 32% студентів КГ та 30% – ЕГ; середній рівень виявлено у 50% респондентів КГ та 50% – ЕГ; низький рівень діагностовано у 18% представників КГ та 20% – ЕГ. Таким чином, у студентів переважає середній рівень сформованості діяльнісної складової національної ідентичності, тобто респонденти проявляють відносну зацікавленість до соціального життя національної спільноти, помірно демонструють свою приналежність до національної групи. У своїй діяльності в більшій мірі керуються особистісними цінностями, пов'язаними з задоволення базових потреб даного віку: спілкуванням, пред'явленням себе групі, матеріальними цінностями, тощо.

Вивчення показника «реалізація в освітньому середовищі ЗВО ціннісного ставлення до майбутньої професії» за діяльнісним критерієм відбувалося за допомогою методики «Мотивація професійної діяльності К.Замфір» (модифікація А. Реан). У її основу покладена концепція розподілу мотивації на внутрішню і зовнішню.

Аналіз отриманих даних уможливив наступні висновки: у студентської молоді домінує проміжний мотиваційний комплекс 60% – КГ та 58% – ЕГ, що дозволяє зробити припущення, що у більшості студентів мотивація та інтерес до професійної діяльності знаходиться у зоні невизначеності, тобто на даному

етапі студенти можуть керуватися як внутрішньою так і зовнішньою позитивною та зовнішньою негативною мотивацією. У деяких ситуаціях респонденти реалізують ціннісне ставлення до майбутньої професії, а іноді під впливом різних факторів віддають перевагу іншим видам діяльності.

Узагальнені дані цього етапу дослідження наведено на рис.9.

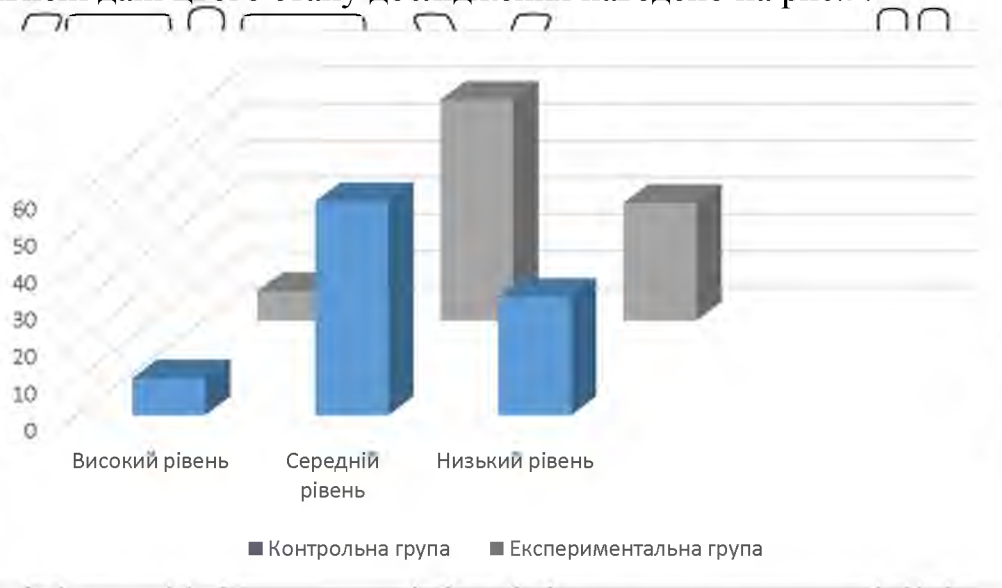

Рисунок 9. Узагальнені дані діагностування рівня сформованості ціннісних орієнтацій за діялісним критерієм (за методикою К.Замфір (модифікація А. Реан))

Таким чином, можемо вивести узагальнені дані діагностування ціннісних орієнтацій студентської молоді за діялісним критерієм (табл.10).

Таблиця 10

Узагальнені дані діагностичного обстеження студентської молоді за діяльнісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

	Діагностування за за опитувальником В. Борисова		Діагностування за методикою К.Замфір (модифікація А.Реза)		Узагальнений рівень сформованості ціннісних орієнтацій на констатуючому етапі за когнітивно-рефлексивним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	32%	30%	10%	8%	21%	19%
Середній	50%	50%	58%	60%	54%	55%
Низький	18%	20%	32%	32%	25%	26%

Таким чином, на основі аналізу даних, отриманих на етапі констатувального експерименту, можемо зробити висновок про загальний стан сформованості ціннісних орієнтацій у студентів спеціальності «Професійна освіта». Узагальнені результати виведено шляхом середнього арифметичного та наведено в таблиці 11.

Таблиця 11

Узагальнені дані діагностичного обстеження респондентів на предмет сформованості у них ціннісних орієнтацій на констатуючому етапі експерименту

Рівні сформованості досліджуваного критерія	Дані діагностування за мотиванійно-ціннісним критерієм		Дані діагностування за когнітивно-рефлексивним критерієм		Дані діагностування за діяльнісним критерієм		Загальний результат діагностичного обстеження	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	27%	25%	23%	21%	21%	19%	23,6%	21,7%
Середній	46%	48%	45%	46%	54%	55%	48,3%	49,6%
Низький	27%	27%	32%	33%	25%	26%	28,1%	28,7%

На підставі узагальнення отриманих даних можна зробити висновок, що у студентської молоді, яка склала групу респондентів, на етапі

констатувального експерименту превалює сформованість показників ціннісних орієнтацій за мотиваційно-ціннісним критерієм. Із унаочнених у таблиці 11 даних чітко простежується, що у студентів на більш високому рівні сформовано-емоційно ціннісне ставлення до життєвих пріоритетів, як складають ціннісні орієнтири. Рівень сформованості ціннісних орієнтацій за

когнітивно-рефлексивним критерієм у студентів заходиться на середньому рівні, тобто їх знання щодо цінностей ще є не достатньо глибокими та стійкими. Спостерігається також недостатній рівень розвитку рефлексії.

Найнижчі результати спостерігаються за діяльнісним критерієм, тобто студенти ще не мають достатніх компетентностей для реалізації ціннісних орієнтацій, що проявляється в недостатньому розвитку суб'єктності, мотивації професійної діяльності, здібностей до самоаналізу та аналізу оточуючої дійсності.

Дані констатувального етапу експерименту є підґрунтям для організації формуючого етапу, спрямованого на формування ціннісних орієнтацій у студентів експериментальної групи

ВИСНОВКИ до розділу 2

Метою другого розділу було визначити критерії, показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій у студентській молоді, підібрати діагностичний інструментарій для обстеження респондентів на предмет сформованості у них досліджуваної характеристики та провести констатувальний етап експерименту.

Досягнувши мети та виконавши поставлені у другому розділі завдання ми дійшли до наступних висновків:

1. На підставі теоретичного аналізу наукових джерел та у світлі теми нашого дослідження ми виокремили у структурі ціннісних орієнтацій компоненти (емоційно-ціннісний, когнітивний, праксеологічний), критерії (емоційно-ціннісний, когнітивно-рефлексивний і діяльнісний), їх показники та рівні (високий, середній, низький).

2. Для діагностування рівня сформованості досліджуваних нами ціннісних орієнтацій ми виокремили групу респондентів – здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України, підібрали діагностичний інструментарій (анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» (за Е. Заредіною), методика «Вивчення ціннісних орієнтацій» (за П. Степановим), анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за когнітивно-рефлексивним критерієм» (за Е. Заредіною), інтелектуальна рефлексія: методика «Дослідження рефлексивності мислення» (за Т. Пашуковою та ін.), опитувальник «Оцінка вираженості діяльнісної складової національної ідентичності» (за В. Борисовим), методика «Мотивація професійної діяльності» (за К. Замфір» у модифікації А. Реана) та провели діагностичне обстеження. У результаті проведеної діагностики ми виявили, що у студентській молоді, які увійшли до контрольної та

експериментальної груп, на найвищому рівні сформовано емоційно-ціннісний критерій ціннісних орієнтацій, на середньому рівні – когнітивно-рефлексивний критерій, та низькому рівні – діяльнісний критерій.

Проведене діагностичне обстеження студентської молоді на предмет вияву у них рівня сформованості ціннісних орієнтацій сприятиме оптимальному виявленню та реалізації педагогічних умов на формувальному етапі експерименту.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

3.1. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій у студентській молоді

У зв'язку з процесом гуманізації освіти пріоритетними стають цінності, пов'язані з самоактуалізацією, саморозвитком, самовдосконаленням особистості, які є основою сучасної парадигми особистісно-орієнтованої освіти. Нові орієнтири в підготовці педагогічних працівників висувують до низки актуальних проблем формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів, що становлять внутрішню основу їхнього ставлення до педагогічної діяльності, яка починається в процесі професійної підготовки в університеті. Формування професійних цінностей майбутніх педагогів, на думку Т. Белан, залежить від самоактуалізації, саморозвитку, самовдосконалення особистості, які є основою сучасної парадигми особистісно-орієнтованої освіти [5].

Педагогічні умови в ракурсі проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів досліджують такі вчені:

О. Дурманенко, О. Камінська, Н. Лапханова, Є. Мамчур, В. Паскар, Є. Слободнюк, Н. Шемигон та інші.

Ми вважаємо, що ціннісна орієнтація майбутніх випускників ОШ «Професійна освіта», які можуть бути працевлаштованими у сфері освітнього та агрономічного бізнесу, є різноманітною особистісною системою цінностей, яка визначає ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, до реалізації себе у соціумі та допомагає майбутнім фахівцям реалізуватися у професійній діяльності та досягти високого рівня професіоналізму.

Грунтовно вивчаючи теоретичні положення проблеми формування ціннісних орієнтацій в освітньому процесі закладів освіти, ми визначили у нашому дослідженні комплекс педагогічних умов, які спрямовано на поетапне формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Предметом дослідження були педагогічні умови, в яких ціннісні орієнтації формуються, розвиваються та стимулюються. Зауважимо, що перед визначенням педагогічних умов виникає необхідність зосередити увагу на понятійному апараті.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що й досі немає термінологічної єдності стосовно понять «умова», «педагогічна умова». Категорія «умова» у філософській літературі виражає відношення предмета до довкілля, без яких він не може існувати, тобто умови складають те середовище, обставини, в яких він виникає, існує й розвивається.

У тлумачному словнику поняття «умова» трактується як обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється щонебудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [70].

Дослідники А. Литвин, О. Мацейко стверджують, що педагогічні умови спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його ефективності або реалізації певних інновацій [36, с. 46].

Дослідниця О. Вознюк стверджувала, що ефективність педагогічного процесу залежить від умов, в яких він протікає. Крім того, на ефективність освітнього процесу впливають вміння педагогів створювати під час занять сприятливу морально-психологічну атмосферу.

Освітня діяльність студентів може протікати особливо плідно, на рівні їхніх максимальних можливостей, коли здобувачі освіти не відчувають зайвого емоційного напруження, страху, образ та інше. Звісно, для забезпечення морального клімату педагог повинен володіти педагогічними технологіями, дотримуватися відповідних норм у спілкуванні з дітьми [15, с. 149]. Предмету нашого дослідження найбільше відповідає визначення

В Манько: педагогічні умови - взаємопов'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [40, с. 155]. На основі аналізу

вищезазначеної літератури та виходячи з власних міркувань, ми визначаємо педагогічні умови як сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які забезпечують високу ефективність та результативність освітнього процесу.

Виходячи з цього, при розгляді питання про педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів у освітньому процесі закладів освіти, ми віднесли до них такі:

1) Впровадження в освітню діяльність університету змісту, форм та методів роботи, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій особистості.

Відповідно до першої педагогічної умови передбачено раціональне поєднання пояснювально-репродуктивних, проблемних, інтерактивних та дослідницьких методів. Таке поєднання з використанням різних груп методів і форм у їхньому взаємозв'язку та взаємодоповненні одночасно впливає на свідомість, діяльність, поведінку студентів, на їхні мотиви, інтереси, потреби.

Необхідно зазначити, що у формуванні ціннісних орієнтацій особливу роль відведено активним методам, що дозволяє якнайкраще розкривати громадянські аспекти навчального матеріалу, формувати у молоді життєві цінності, розвивати у неї критичне мислення і громадянські якості.

Також потрібно забезпечити участь студентської молоді у проведенні дослідницьких робіт з акцентом на питання духовного вдосконалення особистості, формування відповідальності, громадської активності. В процесі такої діяльності найбільше проявляються ціннісні орієнтації молоді, а також формується установка на саморозвиток і самоосвіту, самоорганізованість, самодисципліну, самоконтроль та інші важливі

особистісні якості. Зазначимо, що закладам освіти необхідно створювати інтерактивне середовище з позитивною, психологічно комфортною атмосферою, в якому студенти і викладачі є рівноправними, рівнозначними суб'єктами освітнього процесу.

Інтерактивне середовище надає можливість учасникам освітнього процесу працювати як співorganizатори, обмінюватися рольовими функціями в освітній взаємодії, підтримувати постійний навчальний діалог з метою створення продукту пізнання, який доповнений особистісним вкладом кожного учасника.

Крім того, оптимальні взаємини між педагогами та студентами базуються на принципах гуманізму, довіри, співпраці та сприяють самоствердженню молоді особистості, створенню атмосфери психологічної захищеності, зниженню внутрішньо-емоційного напруження та формуванню у молоді толерантності, доброзичливості, відповідальності та інших якостей, важливих для суспільства. Також педагог повинен пам'ятати, що результат виховного впливу залежить від його професіоналізму, а особливе від його особистої поведінки, етичних поглядів і рішень, які безпосередньо впливають на вихованців, а саме на формування у них морально-оціночних позицій.

У підготовці особистості зі стійкою і несуперечливою структурою ціннісних орієнтацій важливу роль також відіграє використання міждисциплінарного підходу, який спрямовано на розширення життєвого світогляду учнів і студентів, на формування здатності у них нестандартно мислити, розв'язувати проблеми будь-якого характеру, що виникають на межі різних галузей знань.

Актуалізація міжпредметних зв'язків в освітньому процесі стимулює розвиток духовних потреб молоді людини як члена суспільства, формує її життєві принципи, підвищує теоретичний та загальнокультурний рівень, розвиває здатність до саморозвитку та самовдосконалення, сприяє розвитку нових способів мислення та діяльності. Крім того, освітній процес у закладах

освіти потребує доповнення змісту освітніх програм гуманітарного циклу пізнавальною інформацією про моральний світ людини як члена суспільства, а також використання виховних технологій у поєднанні з базовими знаннями для формування духовно-моральних цінностей, притаманних цивілізованому, демократичному суспільству. Також необхідно створювати та впроваджувати навчальні спецкурси, спрямовані на вивчення морально-етичної та релігійної культури українського суспільства та розкриття особливостей розвитку особистості у духовній сфері. Ця специфіка сприятиме становленню інтелекту, формуванню культурної обізнаності особистості студента.

2) Формування спрямованості студентів на саморозвиток

Саморозвиток визначає рівень самореалізації особистості в життєдіяльності. Здатність і бажання займатися саморозвитком значною мірою залежать від якостей особистості, що формуються в соціальному середовищі та залежать від сприймання та засвоєння людиною моральних, етичних, соціальних норм і цінностей. Вирішальне значення для такого сприйняття має досвід особистості, який визначає якісно-кількісні параметри світогляду. А отже і вибору життєвих цілей та здатності до самоуправління особистості, формування спрямованості [33, с. 374].

Ми абсолютно погоджуємося із цими визначеннями та розуміємо поняття «саморозвиток» як одну з вищих форм розвитку особистості з метою реалізації поставлених цілей, наповнених особистісним сенсом, на рівні певних життєвих установок, як усвідомлену потребу в самовдосконаленні, особливу здатність особистості проявляти інтерес до свого внутрішнього «Я» і навколишнього світу, свідомо реалізуватися в житті. Процес саморозвитку особистості передбачає самоаналіз за допомогою вольових зусиль з метою формування адекватної самооцінки, розвитку та удосконалення позитивних та подолання негативних якостей; визначення мети й оптимальних засобів її реалізації, використання найкращих з можливих методів самовдосконалення.

За своєю природою саморозвиток є вольовим процесом. Чим сильніше у людини розвинена воля, тобто здатність змусити себе досягти намічених цілей, долаючи будь-які перешкоди, тим більшою є здатність особистості до саморозвитку. У процесі саморозвитку студента, на думку О. Дубасенюк, викладач ЗВО має відігравати роль фасилітатора та каталізатора самостійної вольової діяльності [25, с. 125].

Необхідно зазначити, що в саморозвитку особистості відіграє велику роль мотивація, як процес, який стимулює до діяльності у реалізації поставлених цілей.

Крім того, це сукупність зовнішніх (стимулів) та внутрішніх (мотивів) чинників, які спонукають особистість до свідомого вибору у поведінці, у будь-якій діяльності та надають можливості для планомірної реалізації цілей.

Ця спрямованість у процесі саморозвитку змінюється на вміння свідомо обирати напрями особистісного та професійного розвитку та ефективно скеровувати намагання, наполегливість, почуття на визначений шлях для формування ціннісних орієнтацій особистості.

3) Підвищення рівня науково-методичної підготовленості педагогів освітніх закладів щодо формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді.

Відповідно до третьої педагогічної умови передбачено неперервне підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що є складовою частиною всієї освітньої системи і спрямоване на узагальнення досвіду професійної майстерності викладачів з урахуванням найновіших досягнень науки і техніки, поглиблення й оновлення знань у галузі спеціальних дисциплін, активних методів і нових технологій навчання, педагогіки і психології [76, с.10].

У соціально-економічних умовах сьогодення актуалізувалася роль дистанційного навчання з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізація освітнього середовища для удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Наприклад, Перша дистанційна платформа громадянської освіти від Відкритого Університету Майдану (ВУМ), «Prometheus» та інші дають можливість пройти навчальні курси, сформовані з відеолекцій, практичних завдань та контрольних запитань (для перевірки набутих знань). Знання, які отримують педагоги при підвищенні кваліфікації, потребують апробації та можливості використання в освітньому процесі.

Таку можливість надає спеціально організована система науково-методичної роботи, яку характеризує наявність будь-яких індивідуальних форм роботи за вільним вибором педагога; масові форми – конференції, семінари, педагогічні читання тощо, під час яких розглядаються питання педагогічної теорії та практики виховної роботи зі студентами, обговорюються результати експериментальної та дослідницької роботи щодо формування духовно-моральних цінностей.

Із застосуванням інноваційних виховних технологій в освітньому процесі постійно оновлюються методичні прийоми в професійній діяльності педагога і створюються умови для стимулювання творчої активності, ініціативи, цілеспрямованості та наполегливості. Особлива роль у підвищенні рівня науково-методичної підготовленості педагогів належить самоосвіті, яка передбачає удосконалення теоретичних знань, професійної компетентності вчителя; оволодіння новими формами, прийомами навчання й виховання; вивчення та впровадження у практику перспективного педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогіки та психології, нових педагогічних технологій; розвиток особистісних здібностей, професійних компетентностей.

Таким чином, кожна з визначених педагогічних умов спрямована на формування ціннісних орієнтацій студентів у освітньому процесі університетського середовища. Необхідно підкреслити, що кожна окремо взята умова не може повністю забезпечити процес формування ціннісних орієнтацій, лише їх сукупність забезпечує ефективність цього процесу в

системі роботи закладів освіти та дозволяє підготувати молодь до активного соціального та особистого життя.

3.2. Зміст, форми та методи реалізації педагогічних умов

формування ціннісних орієнтацій студентів

Метою цього параграфу є розгляд логіки практичного впровадження педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, які були виокремлені нами у процесі аналізу теоретичних джерел та практики освітньої діяльності закладів вищої освіти та описані у параграфі 3.1.

Ефективність формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах університетської освіти залежить від організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, який ми розглядаємо як спеціально організовану систему виховної роботи в аудиторній і позааудиторній роботі. Основним завданням є створення оптимальних педагогічних умов з формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді, що була апробована у ході формувального етапу експерименту, а саме: впровадження в освітню діяльність університету змісту, форм та методів роботи, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій особистості; формування спрямованості студентів на саморозвиток; підвищення рівня науково-методичної підготовленості педагогів освітніх закладів щодо формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді.

Хочемо зазначити, що ми поділяємо думку дослідника В. Марчука у тому, що педагогічні умови складаються із багатьох компонентів, які знаходяться на різних рівнях ієрархічної структури. Провідна роль серед цих компонентів належить різним типам відношень, що виникають в навчально-виховному процесі. Серед них:

спілкування, завдяки якому здійснюється процес набуття соціального досвіду, формування світогляду, пізнання людини людиною, її цінностей, ідеалів, смислу життєвого шляху та входження в процес пізнання світу;

психологічний комфорт, який залежить від культури взаємодії між викладачами в педагогічному колективі, між викладачами і студентами, між педагогами і батьками, між дітьми й батьками, між педагогами, студентами і керівництвом ВНЗ, між різними суб'єктами і об'єктами;

співпадіння інтересів, намірів, мотивів різних суб'єктів в освітньо-виховному процесі, морально-естетичне середовище, що створює емоційну захищеність і ситуацію успіху для студентів, опанування ними ціннісними орієнтаціями, які спрямовані в майбутнє, в життєтворчість майбутнього спеціаліста;

благоприятний морально-культурний і психолого-педагогічний клімат, що сприяє формуванню ціннісних орієнтацій особистості студентів аграріїв на основі як позитивних, так і негативних переживань, які супроводжують суб'єктів навчання в процесі пізнання і емоційно-почуттєвого переживання наявного стану навчання;

творчо-професійна активність викладача, яка полягає в тому, що він не лише сам добре знає мову, культуру певної мовної країни, вміє нею спілкуватися, а й розкриває сутність цінностей, які притаманні людям тієї країни;

викладання спеціальних дисциплін («Формування ціннісного світогляду», «Етнокультурологія», «Філософія», «Основи педагогічної майстерності» та ін.) з установкою на розкриття сутності цінностей мови, культури інших народів.

Стосовно реалізації першої педагогічної умови: проведені індивідуальні бесіди, консультації, круглі столи допомогли студентам краще зрозуміти свої соціокультурні цінності, соціальні ролі, проаналізувати проблеми професійного становлення, формування власної Я-концепції, самооцінки, допущених помилок у практичній діяльності. Теми індивідуальних консультацій проводилися за зверненням або визначались на основі виявлених проблем у ході педагогічного спостереження, проведених діагностувальних зрізів тощо. Так, для студентів спеціальності 015.37 «Професійна освіта» були

проведені такі консультації: «Чи вмотивований ти до професійної діяльності», «Яким є твоє соціокультурне середовище», «Бути успішним просто», «Як знайти спільну мову з дітьми», «Твої права і обов'язки», «Твоя громадянська і соціальна активність», «Чи важливо піклуватися про інших», «Як ти ставишся до себе та до інших людей», «Робота над собою та самоосвіта», «Як розвинути у себе емоційний інтелект», «Чи вмєєш ти працювати у команді», «Як не допустити булінг у дитячому колективі», «Правила співжиття у гуртожитку» та ін.

Особливістю індивідуальної роботи був постійний зворотній зв'язок зі студентами, добре знання проблем, особистісних характеристик та умов життя.

Водночас з індивідуальними формами використовувалися і мікрогрупові форми виховання студентської молоді з метою самостійного отримання нових знань або засвоєння вже отриманих знань на практиці. Такі форми роботи будувалися на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії що дозволяло краще розкрити творчі здібності кожного учасника виховного процесу. Мікрогрупові форми роботи також передбачали і роботу над різними соціокультурними ситуаціями, обмін думок, спільне рішення та проживання різних соціальних ролей.

Високу ефективність підтвердили групові форми виховної діяльності, що об'єднували студентів у рамках академічної групи, наукового гуртка, студентського клубу, що дозволяло налагодити міцні зв'язки та комунікацію між членами групи, долучати до активної взаємодії та соціокультурної діяльності.

Перевагою масових форм роботи було залучення студентів різних років навчання, а також різних спеціальностей чи факультетів, що значно розширювало коло комунікацій та співпраці у студентському колективі, надавало додаткові можливості для самовияву, самопрезентації студентів. Масові заходи проводилися, як правило, на підсумковому етапі, де студенти

демонстрували свої напрацювання і творчі доробки. Проведення таких заходів вимагало чіткого розподілу обов'язків та відповідальності усіх учасників.

Такими масовими заходами були конференції, круглі столи, зустрічі з відомими людьми, конкурси, фестивалі, флешмоби тощо.

Традиційною формою роботи зі студентами в умовах університетської освіти є кураторські години.

Тематика кураторських годин для студентів закладів вищої освіти:

I курс

1. Взаємовплив культур у глобалізаційному вимірі.

2. Національне багатство української культури.

3. Я – громадянин України.

4. Комунікативна культура як чинник соціокультурної компетентності.

5. Гуртом краще вирішувати проблеми, або про правила життя у гуртожитку.

6. Гра у шахи з етикетом.

7. Я-концепція як результат соціального розвитку особистості.

II курс 1. Що ми отримали у спадок (культура і суспільство).

2. Традиції і звичаї українського народу.

3. Людина і людині, або про взаємодопомогу і підтримку у громадянському суспільстві.

4. Толерантність у міжкультурному діалозі.

5. Цифровий простір закладу вищої освіти.

6. Педагогічне покликання і творчість.

7. Оптимізм і позитивне ставлення до життя.

III курс

1. Соціальні трансформації і культура.

2. Звичаї і традиції як чинник культурної соціалізації.

3. Волонтерська діяльність як твій громадянський і соціальний вибір.

4. Ми – одна команда.

5. Викладачі і студенти – партнери й однодумці.

6. Вчитель плакає майбутнє держави.

7. Як домовитися з собою.

IV курс

1. Людина і культура на перепутті часу.

2. Соціокультурні чинники модерного суспільства.

3. Національна та соціальна ідентифікація студентської молоді.

4. Повага до себе та до інших людей.

5. Мистецтво бути лідером.

6. Педагогічна етика та поведінка.

7. Шанобливе ставлення до інших людей.

8. Соціальна згуртованість сучасної молоді.

Наступним етапом був аналіз соціокультурних (проблемних) ситуацій

«Спробуємо порозумітися».

Кожен зі студентів, отримавши картку із проблемною ситуацією, зачитував її і намагався пояснити поведінку учасників ситуації та знайти вирішення, після чого тривало обговорення, де підтримувалася, коригувалася чи відхилялася пропозиція.

Серед ситуацій наводилися такі: 1. Ви приїхали до Південної Кореї для стажування в одному з університетів. Вам сподобалися ваші однолітки невимушеним спілкуванням, чемністю. Ви вже вирішили піти, аж раптом хтось вас штовхнув. Ви повернулися і почувли неголосний сміх (вас штовхнули випадково, оскільки неголосний сміх у Кореї свідчить про збентеження і ніяковість). 2. Ви в Болгарії і шукаєте свій готель. До вас підходить перехожий і запитує, чи потрібна вам допомога. Ви радісно киваєте головою, і він йде туди (такий жест у Болгарії свідчить про відмову).

Стосовно реалізації другої педагогічної умови:

Визнаним є той факт, що роль вищої педагогічної освіти нині визначається не «підготовкою спеціаліста», а «формуванням професіонала», тобто насамперед людини з її багатим внутрішнім світом, індивідуальною евоєридністю, духовним багатством. Таке завдання актуалізує потребу

розробки у студентів власної траєкторії особистісно-професійного саморозвитку, яка не може бути реалізована поза інтеграцією професійних цінностей.

До завдань професійно-особистісного саморозвитку віднесемо: формування у студентів здатності мислити неординарно, вироблення навичок обґрунтування власних позицій і життєвих цінностей, розвиток уміння співпрацювати, вступати у партнерський діалог, виявляючи при цьому толерантність, педагогічний такт, доброзичливість та ін.

Ці завдання вирішуються через: формулювання цілей діяльності; усвідомлення значення діяльності; визначення засобів досягнення мети; аналіз труднощів досягнення мети і способів їх подолання; створення програм самовдосконалення, вироблення професійно-особистісної стратегії розвитку, прогнозування майбутньої професійної діяльності, розробку стратегії вирішення професійних проблем; здійснення аналізу і самоаналізу власної діяльності; залучення студентів до спільного вирішення проблем, а також з допомогою таких форм і методів: евристичні бесіди, презентації, дискусії, мозкова атака, метод „круглого столу”, ділові ігри, конкурси практичних робіт з їх обговоренням, тренінги, колективні рішення творчих завдань, кейс-метод як розгляд конкретних професійних ситуацій, практичні вправи, моделювання ситуацій, включення студентів у рольові та ділові ігри, творчі дискусії, семінари-практикуми, семінари-ігри, семінари-шоу, тренінги, моделювання педагогічних ситуацій, складання педагогічних проектів, упровадження акмеологічних карток „учителя-майстра”, складання професійно-особистісних автопортретів, які сприяють формуванню позитивної „Я-концепції”, розвитку творчого мислення.

Умовами стимулювання професійного саморозвитку є: програмно-цільове забезпечення позитивної мотивації; створення рефлексивного середовища; набуття досвіду інноваційної педагогічної діяльності; оволодіння знаннями та навичками професійного самовдосконалення.

Круглий стіл сприяв колегіальній співпраці, де всі учасники наділені рівними правами і є однією командою, що працює над вирішенням спільної проблеми у форматі дискусії. Круглий стіл дає змогу залучити до розмови всіх учасників та опиратися на їх сильні сторони у виробленні єдиного бачення чи спільного рішення. Ведучий круглого столу (модератор) може бути обраним також колегіально, але не може користуватися ніякими привілеями у дискусії, оскільки він також є учасником дискусії. Важливим принципом проведення круглого столу є виокремлення підтем у загальній темі, що дозволяє висвітлити проблему з різних сторін.

Також були обговорені вимоги до учасників дискусії, зокрема: – орієнтуватися у виступі на розкриття мети; – бути соціально активним і коректним; – за можливості обходитися без загальних фраз, слів-паразитів; – вміти слухати; – робити лише конструктивні зауваження; – поєднувати критику з пропозиціями та кооперацією.

Так, на початку круглого столу «Людина у системі соціокультурних цінностей інформаційного суспільства» ведучий виступив з невеликим вступним словом, окресливши актуальність проблеми та її значення у вирішенні соціокультурних задач. Після цього, учасники круглого столу обговорили наступні питання: -соціокультурні цінності та інформаційна етика сучасного суспільства; - інформаційної аксіологія та культурологія у глобалізованому світі; -реалізація буттєвості людини у мінливому інформаційнокомунікативно-соціокультурному просторі.

Виховання соціокультурних цінностей у студентів закладів вищої освіти також здійснювалося у тренінгу «Соціокультурні виміри становлення особистості», де відпрацьовувалися уміння і навички соціокультурної поведінки особистості, а також коригувалися відповідні установки та мотиви.

Тренінг розглядався нами як форма групової роботи, спрямованої на активне засвоєння соціокультурних цінностей та формування необхідного соціокультурного досвіду, компетентностей для ефективної співпраці у команді, групі, комунікацій, особистісного розвитку. У ході тренінгу студенти

залучалися до різних видів роботи, що давало змогу формувати навички роботи з інформацією (пошук, добір, розрізнення правдивої і фейкової інформації); експертної оцінки (аналіз, моделювання, прогнозування); дослідницькі (проведення мінідослідження, віртуального дослідження, елементів дослідження); командної роботи (уміння узгоджувати свої дії з іншими, координувати, працювати на спільний результат); самостійності (брати на себе відповідальність, приймати рішення, виявляти творчість чи креативність при виконанні роботи чи завдання), толерантності (сприйняття інших людей такими, як вони є, здатність знаходити спільні рішення і підходи у розв'язанні завдань).

Щодо реалізації третьої педагогічної умови.

Відповідно до третьої педагогічної умови передбачено неперервне підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що є складовою частиною всієї освітньої системи і спрямоване на узагальнення досвіду професійної майстерності викладачів з урахуванням найновіших досягнень науки і техніки, поглиблення й оновлення знань у галузі спеціальних дисциплін, активних методів і нових технологій навчання, педагогіки і психології [76, с.10].

У соціально-економічних умовах сьогодення актуалізувалася роль дистанційного навчання з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізація освітнього середовища для удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Наприклад, Перша дистанційна платформа громадянської освіти від Відкритого Університету Майдану (БУМ), «Prometheus» та інші дають можливість пройти навчальні курси, сформовані з відеолекцій, практичних завдань та контрольних запитань (для перевірки набутих знань).

Знання, які отримують педагоги при підвищенні кваліфікації, потребують апробації та можливості використання в освітньому процесі. Таку можливість надає спеціально організована система науково-методичної роботи, яку характеризує наявність будь-яких індивідуальних

форм роботи за вільним вибором педагога; масові форми – конференції, семінари, педагогічні читання тощо, під час яких розглядаються питання педагогічної теорії та практики виховної роботи зі студентами, обговорюються результати експериментальної та дослідницької роботи щодо формування духовно-моральних цінностей.

Особлива роль у підвищенні рівня науково-методичної підготовленості педагогів належить самоосвіті, яка передбачає удосконалення теоретичних знань, професійної компетентності вчителя;

оволодіння новими формами, прийомами навчання й виховання; вивчення

та впровадження у практику перспективного педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогіки та психології, нових педагогічних технологій, розвиток особистісних здібностей, професійних компетентностей. При організації самоосвітньої діяльності необхідно враховувати взаємозв'язок наукових і

методичних знань; використання в процесі самоосвіти форм від простих до складних та комплексного підходу при вивченні навчального матеріалу;

індивідуальний характер самоосвіти; розповсюдження результатів самоосвіти в педагогічних колективах за допомогою доповідей на

конференціях, семінарах, науково-методичних, педагогічних радах,

написання статей, оформлення картотеки педагогічного досвіду тощо.

Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов унаочнено в таблиці.

12.

Таблиця 12

Педагогічні умови	Форми і методи реалізації педагогічних умов
Впровадження в освітню діяльність університету змісту, форм та методів роботи, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій особистості.	1. Консультації: «Чи вмотивований ти до професійної діяльності», «Яким є твоє соціокультурне середовище», «Бути успішним просто», «Як знайти спільну мову з дітьми», «Твої права і обов'язки», «Твоя громадянська і соціальна активність», «Чи важливо піклуватися про інших», «Як ти ставишся до себе та до інших людей», «Робота над собою та самоосвіта», «Як розвинути у себе емоційний інтелект», «Чи вмієш ти працювати»

<p>Формування спрямованості студентів на саморозвиток</p>	<p>у команді», «Як не допустити буллінг у дитячому колективі», «Правила співжиття у гуртожитку» 2. Залучення до волонтерської діяльності (плетіння сіток, виготовлення окопних свічок, відвідування поранених у госпіталі, проведення благодійних акцій тощо) 3. Години куратора «Людина – людині, або про взаємодопомогу і підтримку у громадянському суспільстві», «Толерантність у міжкультурному діалозі», «Звичай і традиції як чинник культурної соціалізації», « Чи варто йти на компроміси із совістю» тощо 4. Використання аксіологічного потенціалу освітніх компонентів навчального плану підготовки</p>
<p>Формування спрямованості студентів на саморозвиток</p>	<p>1. Евристичні бесіди, презентації, дискусії, мозкова атака, метод „крупного столу”, ділові ігри, конкурси практичних робіт з їх обговоренням, тренінги, колективні рішення творчих завдань, кейс-метод як розгляд конкретних професійних ситуацій, практичні вправи, моделювання ситуацій, включення студентів у рольові та ділові ігри, творчі дискусії, семінари-практикуми, семінари-ігри, семінари-шоу, тренінги, моделювання педагогічних ситуацій, складання педагогічних проєктів, складання професійно-особистісних автопортретів, які сприяють формуванню позитивної „Я-концепції”, розвитку творчого мислення. 2. Стимуляція професійної активності професійного мислення шляхом впровадження в освітній процес квазіпрофесійних ситуацій з подальшим їх аналізом і обговоренням. 3. Організація практичних занять та різних видів практики 4. Організація тренінгу «Соціокультурні виміри становлення особистості»</p>
<p>Підвищення рівня науково-методичної підготовленості педагогів освітніх закладів щодо формування ціннісних орієнтацій</p>	<p>1. Цифровізація освітнього середовища для удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників (Перша дистанційна платформа громадянської освіти від Відкритого Університету Майдану (ВУМ), «Prometheus» та інш.) 2. Оволодіння новими формами, прийомами навчання й виховання, вивчення та</p>

у студентської
молоді.

впровадження у практику перспективного педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогіки та психології, нових педагогічних технологій, розвиток особистісних здібностей, професійних компетентностей.

3. Участь у конференціях, семінарах, написання статей тощо.

Таким чином, ми визначили зміст, форми та методи реалізації педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів та апробували їх в умовах університетської освіти, як було визначено завданням нашого дослідження.

3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Для перевірки ефективності впровадження педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді на формувальному етапі дослідження проведено контрольний етап експерименту, мета якого - згідно зі встановленими критеріями і показниками сформованості ціннісних орієнтацій студентів (параграф 2.1) та на основі діагностичних методів і методик, які використовувалися на констатувальному етапі дослідження, провести діагностичний зріз для визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій у студентів контрольної (КГ) і експериментальної груп (КЕ) після проведення спеціальної спланованої роботи, спрямованої на формування досліджуваної якості.

Перше діагностичне обстеження відповідно проводилось за мотиваційно-ціннісним критерієм за двома виокремленими нами на констатуючому етапі методиками - за анкетю «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» (за Е. Заредіною) та за методикою «Вивчення ціннісних орієнтацій» (за П. Степановим).

Проведене діагностичне обстеження та аналіз його результатів дозволяє зробити наступні висновки.

На питання «Які знання, вміння та навички необхідні для побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей?» студентами були надані наступні відповіді: «знання традицій і культури інших етносів»; «знання інших мов»; «навички спілкування»; «знання традицій інших народів»; «володіння невербальними навичками спілкування»; «знання історії інших країн та національностей»; «обізнаність в сфері культурного життя інших народів»; «практика спілкування»; «відвідування інших країн»; «активне знайомство з культурою, традиціями інших народів»; «знання політичних особливостей» тощо.

Основна частина студентів (близько 70% ЕГ та близько 60% КГ) визначили головними критеріями забезпечення побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей уміння спілкуватись, знання правил ділового етикету, культури ділового та міжособистісного спілкування.

Узагальнений результат діагностичного обстеження на контрольному етапі експерименту за мотиваційно-ціннісним критерієм ціннісних орієнтацій за Анкетою «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» подано на рис. 10.

Рисунок 10. Узагальнені дані діагностування мотиваційно-ціннісного критерію за Анкетою «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» на контрольному етапі

Результати контрольного діагностування за мотиваційно-ціннісним критерієм (4 діагностична методика) засвідчили значне зростання у експериментальній групі кількості студентів із високим рівнем сформованості досліджуваного компонента (у два рази), незначне зростання кількості респондентів із середнім рівнем сформованості досліджуваного компонента (на 4 особи) і значне зменшення кількості респондентів із низьким рівнем сформованості досліджуваного компонента (більш ніж у три рази).

Респонденти, що склали контрольну групу, теж засвідчили зміни у рівні розвитку досліджуваного компонента, але це зростання було істотно меншим: високий рівень – 28% після 22% на констатуючому етапі, середній рівень – 44% після 42 на констатуючому етапі, і низький рівень – 28% проти 36 на констатуючому етапі.

Наступна діагностична методика обстеження респондентів за мотиваційно-ціннісним критерієм – «Вивчення ціннісних орієнтацій» (за П. Степановим) – дала наступні результати (рис. 11):

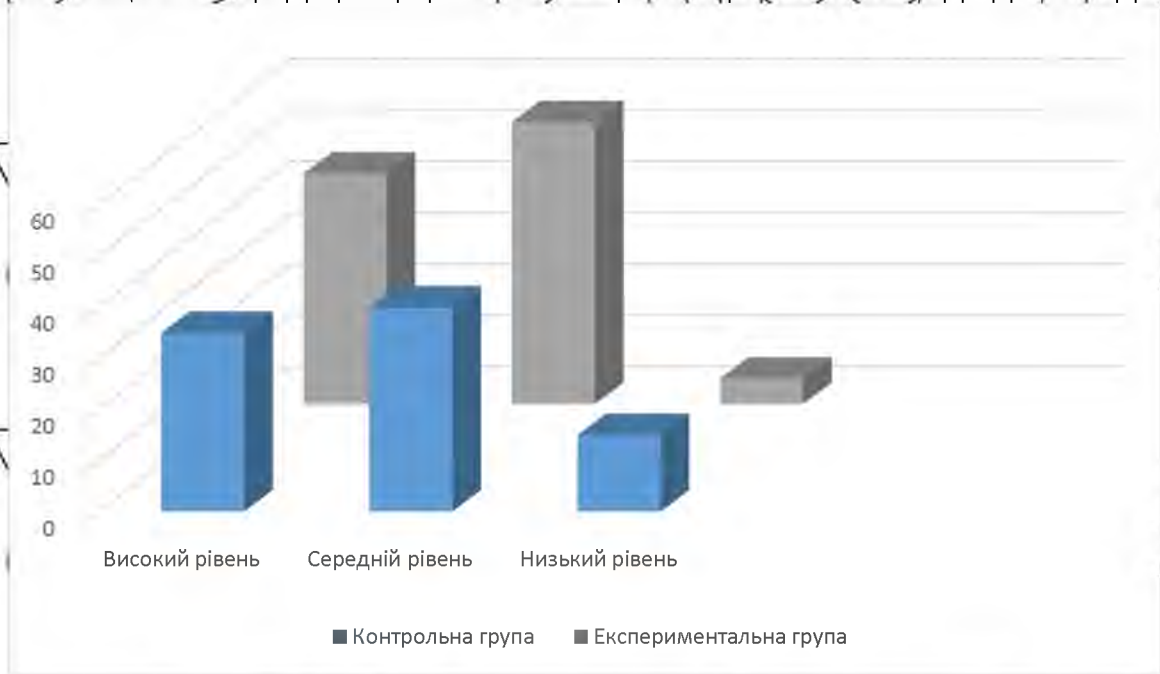

Рисунок 11. Дані діагностичного обстеження за мотиваційно-ціннісним компонентом за методикою П. Степанова на контрольному етапі

Діагностування виявило, що респонденти схильні до сприйняття, поглядів, переконань, політичних позицій різних соціокультурних груп, як одного із суттєвих принципів демократичного суспільства. Проте виявляють певні культурні упередження й негативні стереотипи по відношенню до представників тих чи інших культур, тобто у студентів відбувається усвідомлення цінності людини, але вона ще повністю не прийнята ними. Вони можуть продемонструвати свій гуманізм, але в глибині душі окремі категорії людей їх дратують й сприймаються такими, які заважають їм відчувати радість життя.

Узагальнені дані діагностичного обстеження за мотиваційно-ціннісним критерієм, виведені шляхом середнього арифметичного, подано у таблиці 13.

Таблиця 13

Узагальнені дані діагностичного обстеження студентської молоді за мотиваційно-ціннісним критерієм на контрольному етапі експерименту

	Діагностування за анкетною Е. Зарединої		Діагностування за методикою П. Степанова		Узагальнений рівень сформованості ціннісних орієнтацій на контрольному етапі за мотиваційно-аксіологічним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	28%	40%	35%	45%	32%	42%
Середній	44%	50%	50%	55%	47%	51%
Низький	28%	10%	15%	5%	21%	7%

Як бачимо з таблиці, узагальнені дані обстеження за першим з виокремлених нами критеріїв- мотиваційно-ціннісним – підтверджує зростання у експериментальній групі респондентів із високим і середнім рівнем досліджуваного компоненту і зменшенням респондентів із низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій у мотиваційно-емоційній сфері.

Діагностичне обстеження за когнітивно-рефлексивним критерієм ми провели за двома методиками: Анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за когнітивно-рефлексивним критерієм» (за Е. Зарудіною) та методикою Інтелектуальна рефлексія: методика «Дослідження рефлексивності мислення» (за Т. Пашуковою та ін.)

Ілюстративні узагальнені дані діагностичного обстеження мотиваційно-ціннісного компоненту за анкетою Е. Зарудіної подано на рис. 12.

Рисунок 12. Ілюстративні узагальнені дані діагностичного обстеження когнітивно-рефлексивного компоненту за анкетою Е. Зарудіної на контрольному етапі експерименту

Рівень інтелектуальної рефлексії було виявлено за допомогою методики «Дослідження рефлексивності мислення» (Т. Пашукової, А. Допрі, Г. Дьяконова). такий підхід щодо дослідження рефлексії дозволяє діагностувати всі її аспекти, що впливають на засвоєння знань щодо соціокультурних цінностей та спонукають особистість до діяльності, що зумовлюється стійкими, а не ситуативними знаннями. Узагальнені дані подано на рис. 13)

Рисунок 13. Ілюстративні узагальнені дані діагностичного обстеження когнітивно-рефлексивного компонента за методикою «Дослідження рефлексивності мислення» (Т. Пашукової, А. Догіри, С. Дьяконова) на контрольному етапі експерименту

Узагальнені дані діагностичного обстеження за когнітивно-рефлексивним критерієм, виведені шляхом середнього арифметичного після діагностичного обстеження респондентів за двома діагностичними методиками подано у таблиці 14.

Таблиця 14

Узагальнені дані діагностичного обстеження студентської молоді за когнітивно-рефлексивним критерієм на контрольному етапі експерименту

	Діагностування за анкетною методикою Е. Заредінової		Діагностування за методикою «Дослідження рефлексивності мислення»		Узагальнений рівень сформованості ціннісних орієнтацій на контрольному етапі за когнітивно-рефлексивним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	24%	32%	32%	40%	28%	36%
Середній	50%	52%	42%	42%	46%	47%
Низький	26%	16%	26%	18%	26%	17%

Таким чином, обстеження за когнітивно-рефлексивним критерієм досліджуваного нами явища «ціннісні орієнтації» дало нам наступний результат: трохи менше половини студентів контрольної і експериментальної груп мають середній рівень сформованості ціннісних орієнтацій, як і було продемонстровано респондентами під час констатуючого етапу. Але надалі картина змінилася: у експериментальній групі бачимо суттєве підвищення кількості респондентів із високим рівнем сформованості досліджуваного компонента і поряд з цим – зменшення кількості респондентів із низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій. У контрольній групі кількість респондентів, що представляє високий і низький рівень сформованості досліджуваного компонента, майже однаковий (28% і 26% відповідно).

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді за діяльнісним критерієм ми діагностували, як і під час контрольного етапу, за двома діагностичними методиками: опитувальник «Оцінка вираженості діяльнісної складової національної ідентичності» (за В. Борисовим) та методикою «Мотивація професійної діяльності (за К. Замфір у модифікації А. Реана).

Перше обстеження ми провели за допомогою опитувальника «Оцінка вираженості діяльнісної складової національної ідентичності» (В. Борисов), який містить закриті запитання, які розкривають здатність та готовність респондентів до організації своєї діяльності в контексті цінностей, притаманних українському суспільству. Унаочнені результати представлено на рис. 14.

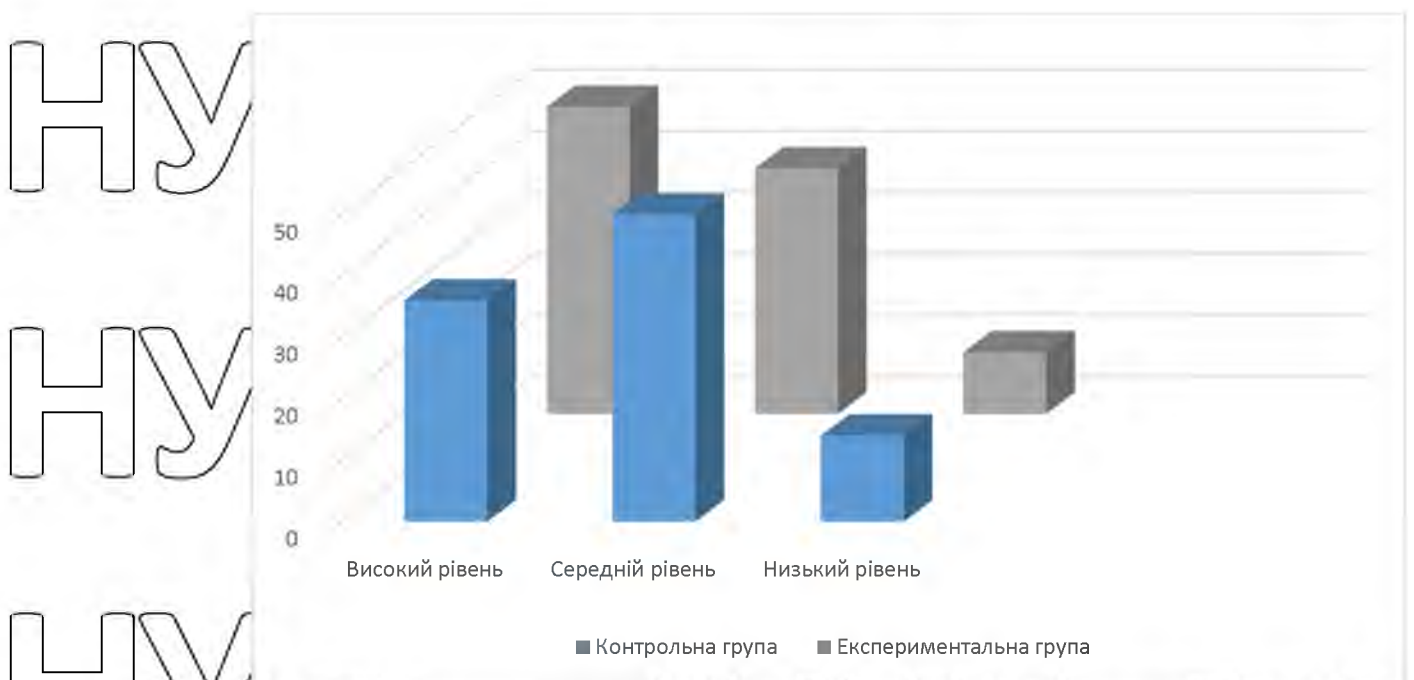

Рисунок 14. Узагальнені дані діагностування рівня сформованості ціннісних орієнтацій за діяльнісним критерієм (за опитувальником В. Борисова) на контрольному етапі експерименту

Базуючись на отриманих результатах, можна зробити висновок, що високий рівень сформованості діяльнісної складової національної ідентичності діагностовано у 36% студентів КГ та 50% – ЕГ; середній рівень виявлено у 50% респондентів КГ та 40% – ЕГ; низький рівень діагностовано у 14% представників КГ та 10% – ЕГ. Таким чином, у студентів КГ, як і під час констатуючого етапу експерименту, переважає середній рівень сформованості діяльнісної складової національної ідентичності, тобто респонденти проявляють відносну зацікавленість до соціального життя національної спільноти, помірно демонструють свою приналежність до національної групи. У студентів ЕГ переважає високий рівень сформованості досліджуваного компонента – 50%, поряд з цим відсоток студентів із низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій істотно знизився (у два рази).

Дослідження показника «реалізація в освітньому середовищі ЗВО ціннісного ставлення до майбутньої професії» за діяльнісним критерієм відбувалося за допомогою методики «Мотивація професійної діяльності

К.Замфір» (модифікація А. Реан). У її основу покладена концепція розподілу мотивації на внутрішню і зовнішню.

Аналіз отриманих даних уможливив наступні висновки у студентської молоді домінує проміжний мотиваційний комплекс 60% – КГ та 58% – ЕГ, що дозволяє зробити припущення, що у більшості студентів мотивація та інтерес до професійної діяльності знаходиться у зоні невизначеності, тобто на даному етапі студенти можуть керуватися як внутрішньою так і зовнішньою позитивною та зовнішньою негативною мотивацією. У деяких ситуаціях респонденти реалізують ціннісне ставлення до майбутньої професії, а іноді під впливом різних факторів віддають перевагу іншим видам діяльності. Узагальнені дані цього етапу дослідження наведено на рис.15.

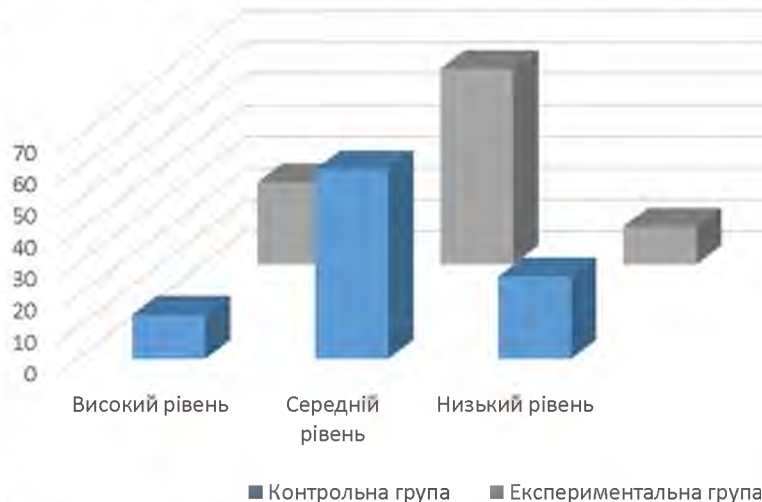

Рисунок 15. Узагальнені дані діагностування рівня сформованості ціннісних орієнтацій за діяльним критерієм (за методикою К.Замфір (модифікація А. Реан) на контрольному етапі

Таким чином, можемо вивести узагальнені дані діагностування ціннісних орієнтацій студентської молоді за діяльним критерієм (табл. 15).

Таким чином, на основі аналізу даних, отриманих на етапі контрольної експерименту, можемо зробити висновок про загальний стан сформованості ціннісних орієнтацій у студентів спеціальності «Професійна

освіта» після проведеного формувального етапу експерименту зі студентами експериментальної групи.

Таблиця 15

Узагальнені дані діагностичного обстеження студентської молоді за діяльнісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

	Діагностування за опитувальником В. Борисова		Діагностування за методикою К. Замфір (модифікація А. Реан)		Узагальнений рівень сформованості ціннісних орієнтацій на контрольному етапі за когнітивно-рефлексивним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	36%	50%	14%	26%	25%	38%
Середній	50%	40%	60%	62%	55%	51%
Низький	14%	10%	26%	12%	20%	11%

Таким чином, на основі аналізу даних, отриманих на етапі контрольного експерименту, можемо зробити висновок про загальний стан сформованості ціннісних орієнтацій у студентів спеціальності «Професійна освіта» після проведеного формувального етапу експерименту зі студентами експериментальної групи. Узагальнені результати виведено шляхом середнього арифметичного та наведено в таблиці 16.

Таблиця 16

Узагальнені дані діагностичного обстеження респондентів на предмет сформованості у них ціннісних орієнтацій на контрольному етапі

експерименту

Рівні сформованості досліджуваного критерія	Дані діагностування за мотиваційно-ціннісним критерієм		Дані діагностування за когнітивно-рефлексивним критерієм		Дані діагностування за діяльнісним критерієм		Загальний результат діагностичного обстеження на контрольному етапі	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	32%	42%	28%	36%	25%	38%	28,3%	38,6%
Середній	47%	51%	46%	47%	55%	51%	48,3%	49,7%
Низький	21%	7%	26%	17%	20%	11%	23,4%	11,7%

На підставі узагальнення отриманих даних можна зробити висновок, що у студентської молоді, яка склала групу респондентів, на етапі констатувального експерименту превалює сформованість показників

ціннісних орієнтацій за мотиваційно-ціннісним критерієм. Із унаочнених у таблиці 11 констатуючого етапу даних чітко простежується, що у студентів на більш високому рівні сформовано емоційно ціннісне ставлення до життєвих пріоритетів, як складають ціннісні орієнтири. Рівень сформованості ціннісних орієнтацій за когнітивно-рефлексивним критерієм у студентів заходиться на

середньому рівні, тобто їх знання щодо цінностей ще є не достатньо

глибокими та стійкими. Спостерігається також недостатній рівень розвитку рефлексії. Найнижчі результати спостерігаються за діяльнісним критерієм, тобто студенти ще не мають достатніх компетентностей для реалізації ціннісних орієнтацій, що проявляється в недостатньому розвитку суб'єктності, мотивації професійної діяльності, здібностей до самоаналізу та аналізу оточуючої дійсності.

На контрольному етапі по відношенню до респондентів контрольної та експериментальної груп ми спостерігаємо наступну картину: як у контрольній

групі, так і в експериментальній групі переважає рівень сформованості

досліджуваного компонента середній. Але у контрольній групі на другому місці знаходяться показники низького рівня (23,4%), а у експериментальній групі цей показник значно знизився (11,7%). Натомість у експериментальній

групі після спеціально проведеної на формувальному етапі експерименту роботи показник високого рівня сформованості ціннісних орієнтацій стоїть на другому місці (38,6%).

Таким чином, на підставі отриманих даних контрольного експерименту, одним з етапів якого був порівняльний аналіз даних діагностичного обстеження констатуючого і контрольного етапів експерименту, ми маємо

наступні висновки: у експериментальній групі після формувального етапу експерименту, у якому було реалізовано сформовані нами педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, значно зросли

показники високого рівня сформованості досліджуваного компонента. Натомість показники низького рівня сформованості ціннісних орієнтацій значно знизились. Показники середнього рівня теж зазнали підвищення, але незначного. Відбулися зміни показників у сторону підвищення і контрольній групі, але підвищення не було таким суттєвим.

Отже, ми можемо зробити висновок про те, що визначені нами педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді та їх практична реалізація в освітньому процесі університету позитивно впливають на рівень сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді.

ВИСНОВКИ до розділу 3

Метою третього (експериментального) розділу було визначення педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетської освіти, визначення змісту, форм і методів реалізації цих умов (формувальний етап експерименту), та також проведення контрольного діагностичного обстеження респондентів контрольної та експериментальної груп на предмет сформованості у них досліджуваної якості на кінцевому етапі експерименту.

Після досягнення мети і завдань третього розділу ми дійшли наступних висновків:

1. На підставі аналізу наукових психолого-педагогічних досліджень та вивчення практики освітньої діяльності закладів освіти з дотичної до нашої теми дослідження проблематики ми виокремили педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетської освіти: 1) впровадження в освітню діяльність університету змісту, форм та методів роботи, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій особистості; 2) формування спрямованості студентів на саморозвиток; 3) підвищення рівня науково-методичної підготовленості

педагогів освітніх закладів щодо формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді.

2. Формами і методами реалізації педагогічних умов було визначено проведення круглих столів, інтерактивних бесід, годин куртора певної тематики тощо. Визначено, що аудиторна та позааудиторна освітня діяльність

повинна мати ціннісно орієнтований характер і здійснюватися на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу. Успішне формування ціннісних орієнтацій можливе за умови впровадження в освітнє

середовище змодельованих педагогічних форм міжособистісної взаємодії, у тому числі квазіпрофесійних ситуацій.

3. Проведений контрольний етап експерименту, що передбачав діагностичне обстеження студентської молоді на предмет сформованості у них ціннісних орієнтацій після формувального етапу експерименту засвідчив результативність та педагогічну ефективність розробленої та впровадженої методики та педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проведено теоретичний аналіз проблеми формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетської освіти, визначено педагогічні умови цього процесу та проведено їх апробацію у практиці роботи Національного університету біоресурсів і природокористування України. Проведене дослідження дає підстави для наступних висновків:

1. Трансформування освітнього простору у сучасній Україні вимагає від нинішніх здобувачів освіти – майбутніх фахівців – розвитку професійно важливих якостей, що сприятимуть усвідомленню сенсів власного життя та діяльності. Ціннісні орієнтації визначаються через психологічні поняття установки, спрямованості, особистісного сенсу та відображають внутрішню структуру ставлення особистості до різних цінностей суспільного виміру. Формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді є однією з найбільш актуальних проблем освіти. Заклади вищої освіти є однією з найбільш значущих сфер навчально-професійної діяльності молоді та мають потужний потенціал в області формування ціннісного світу студентства.

2. Система ціннісних орієнтацій є складною багаторівневою та динамічною структурою, яка відображає зміст спрямованості особистості та впливає на життєвий і професійний шлях майбутнього фахівця. Актуальності набуває завдання формування особистості, яка має «глобальне бачення» світових процесів, але водночас є носієм цінностей, які визначають відносини людини із соціумом, із самою собою, з природою. Студентська молодь характеризується, з одного боку, великим різноманіттям світоглядних позицій, мотивів поведінки, рис характеру тощо, з іншого – помітною динамікою їх зміни.

3. Освіта є домінуючим чинником формування загальнолюдських і громадянських цінностей особистості, чільну роль у цьому процесі відведено соціально-гуманітарним дисциплінам, що сприяють формуванню активної

громадянської позиції студентської молоді. Виділено основні методи навчання, що сприяють морально-етичному та громадянському розвитку студентів. На основі отриманих у закладах вищої освіти знань і набутих компетентностей молода людина формує свої ціннісні ставлення до світу, усвідомлене сприйняття процесів державотворення, адекватне ставлення до поточних суспільно-політичних подій.

4. Структуру ціннісних орієнтацій становлять компоненти (емоційно-ціннісний, когнітивний, праксеологічний), критерії (емоційно-ціннісний, когнітивно-рефлексивний і діяльнісний), їх показники та рівні (високий, середній, низький).

5. Для діагностування рівня сформованості досліджуваних нами ціннісних орієнтацій ми виокремили групу респондентів – здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України, підібрали діагностичний інструментарій (анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за мотиваційно-аксіологічним критерієм» (за Е. Заредіною), методика «Вивчення ціннісних орієнтацій» (за П. Степановим), анкета «Рівень сформованості соціокультурних цінностей за когнітивно-рефлексивним критерієм» (за Е.

Заредіною), інтелектуальна рефлексія: методика «Дослідження рефлексивності мислення» (за Т. Пашуковою та ін.), опитувальник «Оцінка вираженості діяльної складової національної ідентичності» (за В.

Борисовим), методика «Мотивація професійної діяльності (за К. Замфір» у модифікації А. Реана) та провели діагностичне обстеження. У результаті проведеної діагностики ми виявили, що у студентської молоді, які увійшли до контрольної та експериментальної груп, на найвищому рівні сформовано емоційно-ціннісний критерій ціннісних орієнтацій, на середньому рівні – когнітивно-рефлексивний критерій, та низькому рівні – діяльнісний критерій.

6. Педагогічними умовами формування ціннісних орієнтацій було визначено наступні: впровадження в освітню діяльність університету змісту, форм та методів роботи, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій

особистості; формування спрямованості студентів на саморозвиток; підвищення рівня науково-методичної підготовленості педагогів освітніх закладів щодо формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді.

7. Розроблено та впроваджено методику формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах університетської освіти, а саме: інтерактивні форми й методи, що ґрунтуються на партнерській взаємодії викладача і студентів, студентів між собою, на їхній співпраці у процесі формування ціннісних орієнтацій, розв'язання педагогічних задач, квазіпрофесійних ситуацій. Найбільш ефективними виявились такі форми роботи, як проведення круглих столів на засаді діалогу й полеміки, семінари-дискусії, семінари-практикуми, ділова гра, тренінг, проектна діяльність тощо, які базуються на інтерактивних методах переконання, діалог, дискусія, «мозковий штурм» та інші.

8. На підставі отриманих даних контрольного експерименту ми маємо наступні висновки: у експериментальній групі після формувального етапу експерименту, у якому було реалізовано сформовані нами педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, значно зросли показники високого рівня сформованості досліджуваного компонента. Натомість показники низького рівня сформованості ціннісних орієнтацій значно знизились. Показники середнього рівня теж зазнали підвищення, але незначного. Відбулися зміни показників у сторону підвищення і контрольній групі, але підвищення не було таким суттєвим.

Отже, визначені нами педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентської молоді та їх практична реалізація в освітньому процесі університету позитивно впливають на рівень сформованості ціннісних орієнтацій студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохін М. Смысловиттєві цінності та орієнтири сучасної української молоді індустріальних районів. *Соціологія. Нова парадигма*, 2014. Вип. 132. С. 153-162. URL: <https://www.novaparadigma.npu.edu.ua/index.php/novaparadigma/article/view/20/34>
2. Аргімонова Т. П. Соціокультурні пріоритети молоді: проблема визначення. *Вища освіта України*. 2010. № 4 (39). С. 109-116.
3. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Ред. А. Доватур, Ф.Х. Кессиди. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. 829 с.
4. Банак В. А., Банак Л. С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної міжсегерної академії*. 2016. № 64. С. 13-21.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2016_64_3.
5. Белан Т. Педагогічні умови формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів професійного навчання. Підготовка фахівців у системі професійної освіти. *науковий вісник*. 2022. № 18 (174). С.104-107.
6. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
7. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання. Київ, 1997. С. 8-11.
8. Білоцерківська, Н. Г. (2007). Соціокультурна спрямованість особистості: сутність, структура і зміст її компонентів. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Зб. наук. праць. Запоріжжя. (Вип. 41), 48-51.
9. Борисов В. В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості: Монографія. Київ: АОЗТ «Полиграфическое предприятие АИП». 2003. 232 с.
10. Борисов В. В., Бобилева Я. В. Освітнє середовище як чинник формування культурних ідентичностей молоді. *Наукові записки. Серія: Педагогічні*

та історичні науки. М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2014. Вип. 119. С.5-10.

11. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49-57.

12. Васютинський В. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. Проблеми загальної та педагогічної психології зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2006. Т. 8. Вип. 6 С. 40-45.

13. Видиш М. М. Педагогічні технології формування політичної культури української студентської молоді. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. 2014. № 2 С. 44-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnspv_ppn_2014_2_6

14. Вініченко А.А. Формування ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти у сучасному соціокультурному просторі. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. Вип. 4. С. 24-32.

15. Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді. *Журнал Київського гуманітарного університету* 2017. № 4. С. 88-92.

16. Гавриш І. В. Еволюція цінностей педагогічної майстерності освіти в США. *Сучасні проблеми методичного аспекту освіти та мистецтвознавства: зб. наук. праць*. К.: Науковий вісник, 2002. С. 31-41.

17. Галян І.М. Психологія ціннісно-сміислової саморегуляції майбутніх педагогів : дис. ... д-ра психол. н. Київ, 2017. 532 с.

18. Гарькавець Н.С. Психологічні особливості системи цінностей студентської молоді : дис. ... к. психол. н. Луганськ, 2014. 200 с.

19. Гіровська І. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і естетологія*. 2012. № 11. С. 32-38.

20. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самопределение молодежи. К.: Наукова думка, 1988. 132 с.

21. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 269 с.

22. Гуманістична психологія: антологія в 3 т.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Т. 2. Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично-орієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / за ред. Р. Трача, Г. Балла. К.: Пульсари, 2005. 279 с.

23. Гусаківська С. С. Психологічні особливості формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Луцьк, 2014. 302 с.

24. Драч С.В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. Хмельницький, 2010. № 2. С. 26-30.

25. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні чинники ціннісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів. *Ціннісні орієнтації навчальної діяльності учителів загальноосвітніх навчальних закладів у контексті сучасних вимог до освіти: наук.-метод. зб.* За заг. ред. О.А. Дубасенюк, В.І. Сліпчук. Житомир: Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2008. С.11-19. URL:

<http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/8573/contents> .

26. Еріксон Е. Ідентичність, лоність і криза. Режим доступу: <https://readli.net/chitat-online/?b=375523&pg=1>

27. Желанова В. В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія: Монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2013.

28. Заредінова Е. Теоретичні і методичні засади формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу: дис... докт. пед. наук. Київ, 2020. 566 с.

29. Зеленев Є. Загальнолюдські цінності – основа планетарного виховання студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* зб. наукових праць Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Луганськ, 2009. № 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/PORTAL//soc_gum/domtp/20091/Zelenov.pdf

30. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійнопедагогічної освіти: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 128 с.

31. Кісіль М. В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки».* Черкаси, 2006. 210 Вип. 88. С. 138-141.

32. Климчук В. О., Горбунова В. В. Виутрішня мотивація учбової діяльності молоді: теорія, методика, програма розвитку. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.

33. Колесніченко Л. А., Артющина М. В., Котикова О. М. та ін. Психологія та педагогіка навч. посіб. За заг. ред. Л. А. Колесніченко. Київ: КНЕУ, 2008. 408 с.

34. Куренна Т. В. Психологічні особливості ціннісно-смиислової сфери майбутніх учителів: автореф. дис. канд. психологічних наук. Київ, 2013. 32 с.

35. Лавренко О. В. Морально-ціннісні орієнтації економічної соціалізації студентської молоді. *Актуальні проблеми психології.* Київ, 2017. Т. 1. Вип. 46. С. 45-51.

36. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2013. № 4. С. 43-63.

37. Любовець О. Вища освіта як чинник формування ціннісних орієнтацій української молоді. *Oświatologia.* 2021. № 10. С. 37-44.

38. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. автореф. дис. канд. психологічних наук. Київ, 2000. 25 с.

39. Мамчур Є. А. Формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу: автореф. дис. канд. пед. наук. ІЗ.00.07. Умань, 2017. 23 с.

40. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.

41. Маслоу А. Психологія бытия. Москва: Рефлбук, 1997. 304 с.

42. Матяж С., Березянська А. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці. Соціологія*. 2013. Випуск 213. Том 225. С. 27-30.

43. Місент Д.В. Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості: дис. ... канд. психол. н. Київ, 2020. 286 с.

44. Москаленко О.В. Сучасні концепції ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник Національного технічного університету «КПІ». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка»*. Харків, 2010. № 2 (29). С. 113-117.

45. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник Національного технічного університету «КПІ». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка»*. Харків, 2013. Вип. 1. С. 91-98.

46. **Неприцька Т.** Формування ціннісних орієнтацій у суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політична культура та ідеологія*. 2022. № 3. С.93-97.

47. Новікова Т. Л. Сбгунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів

прикордонників в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 37.

С.134-138.

48.Олинець Т. В. Формування крос-культурних цінностей студентів вищих навчальних закладів. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 251-256.

49.Олпорт Г. Личность в психологии. Москва: КСП+; Санкт-Петербург: Ювента, 1998. 345 с.

50.Орлан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: посібник. К.: Академвидав, 2003. 448 с.

51.Основы философии: навчальний посібник. За ред. М.Ф. Шмиголя. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 412 с.

52.Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 98-120.

53.Падалка О. Формування пріоритетних педагогічних цінностей у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Рівне, 2014. 268 с.

54.Паніна Н.В. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття і морально-психологічний стан в умовах тотальної аномії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 1. С. 5-25.

55.Панченко С. Формування якостей інноваційного лідера в США в системі «старша школа – університет». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 123-128.

56.Пашукова Т. И., Доппа А. И., Дьяконов Г. В. Практикум по общей психологии. Учеб. пособие для студентов пед. вузов. Москва: Ин-т практ. психологии. 1996. 232 с.

57.Пірен М. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. *Освіта регіону*. 2011. № 4. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/648>.

58. Поляков А. О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук спец. 13.00.04 Харків, 2008. 23 с.

59. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

60. Радчук Т. К. Освіта як середовище становлення аксіосфери особистості. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: Зб. наук. праць. М. Слюсаревського (Ред.). Київ. 2007. Вип. 5-6. С. 246-253.

61. Роман Т. Методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо формування професійноіннісних орієнтацій майбутніх фахівців військового управління. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2019. № 1 (64). С. 208-214.

62. Романюк Л. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. Психологія особистості. 2013. №1. С. 138-148.

63. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. Рідна школа. 2005. № 8. С. 39-41.

64. Сіланіч Т. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». 2013. № 23. С. 233-241.

65. Сіпакова О. А. Ціннісні орієнтації студентської молоді. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. №3 (24). С. 110-116.

66. Собкова С. І. Психологічна характеристика ціннісної сфери у підлітковому віці. Раціогуманістичні студії: збірник тез наукових доповідей методологічного семінару, присвяченого 47-річчю лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2020. 138 с.

67. Сокурняська Л. Ціннісна обумовленість громадянської ідентифікації сучасного українського студентства. Українське студентство у пошуках ідентичності. За ред. В.Л. Арбеїнці, Л.Г. Сокурняської. Харків, 2012. С. 271-331.

68. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія.* К., 2017. № 267. С. 175-181.

69. Степанов В. Ю. Соціокультурний простір сучасності. *Вісник ХДАК.* 2014. Вип. 43. С. 104-110.

70. Український тлумачний словник.

URL: <http://ukrainian-explanatory-academy.ru/184788>.

71. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2009. Вип. 38. Режим доступу : http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf.

72. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу. *Соціальна психологія.* 2010. № 1 (39). С. 94-106.

73. Шевченко Г. П. Духовність і цінність життя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, зб. наук. пр. 2004. Вип. 50. С. 3-15.

74. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002. 744 с.

75. Шугай М. А. Психологічний аналіз розвитку національної рефлексії в процесі навчальної діяльності молодших школярів дис. канд. пед. наук. Рівне, 2002. 32 с.

76. Щербак О. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі неперервної освіти. *Післядипломна освіта в Україні.* 2017. № 1. С. 18-22.

77. Anderson E.S. *Values in Ethics and Economics.* Cambridge: Harvard University Press, 1993. 262 p.

78. Ball-Rokeach, S. J., & Loges, W. E. Making choices: Media roles in the construction of value choices. In C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), *The psychology of values: The Ontario symposium* (Vol. 8), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. pp. 277-298.

79. Bilsky W., & Schwartz S. S. Values and Personality. *European Journal of Personality*, 1994. № 8(3). P. 163-181.

80. Finn Patrick J and Finn Mary E. *Teacher Education with an Attitude: Preparing Teachers to Educate Working-Class Students in Their Collective Self-Interest*. Albany, New York: State University of New York Press, 2007.

266 p.

81. McClelland, David, Spielberger Charles D. *Motives, Personality, and Society*. New York, 1984. 490 p.

82. Rocheach M. *The Nature of Human Values*. New York : FreePress, 1973. 438

p.

83. Schwartz, S. H., & Sagiv, L. Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross - Cultural Psychology*, No. 26, 1995. pp. 92-116.

84. *Ukraine in World Values Survey 2020. Resume of an Analytical Report*.

URL:

http://ucep.org.ua/wpcontent/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_ENG_WEB.pdf